

MAART 1988

ospa

Bouwen en wonen in een voormalig havengebied

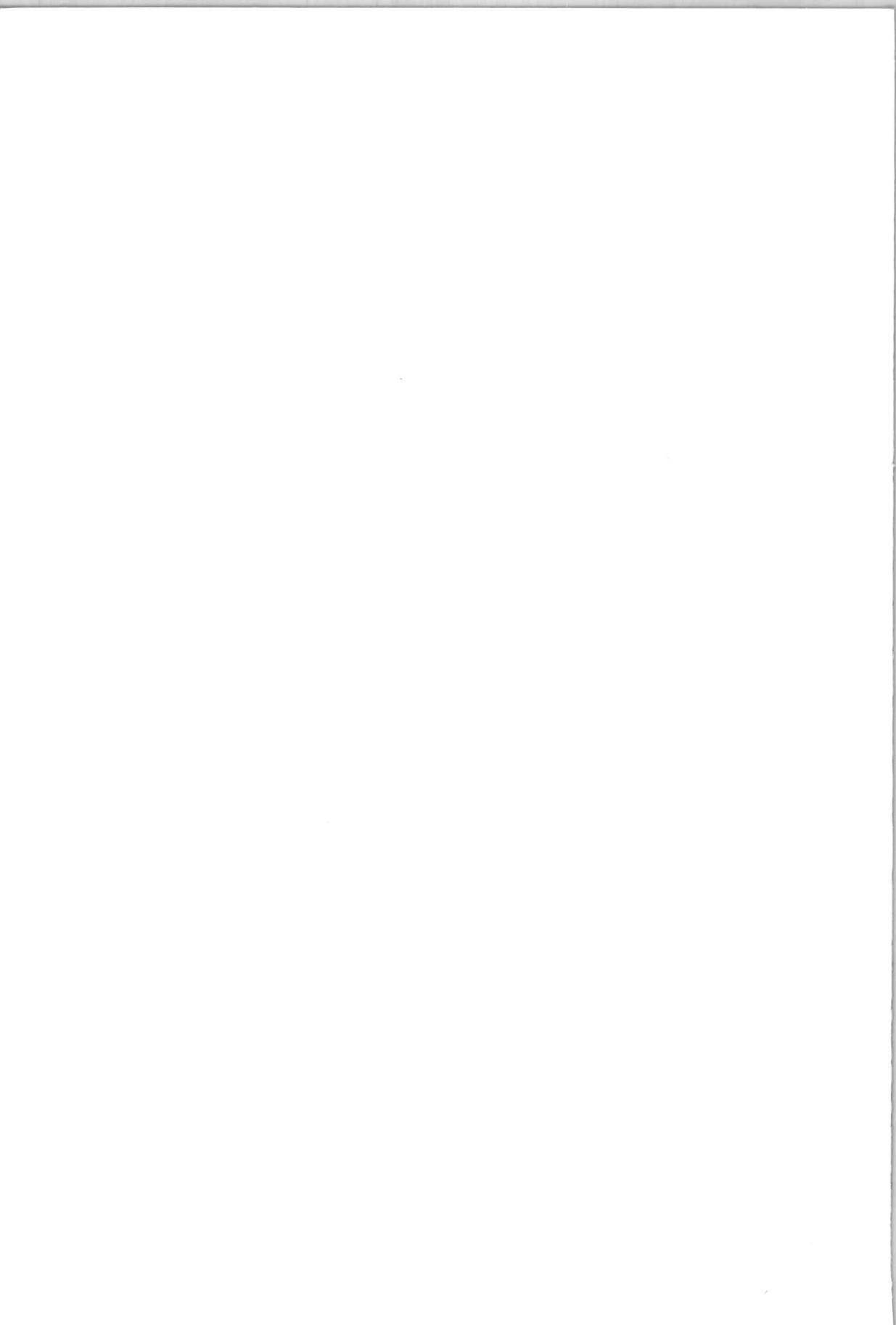
Naar een beter woon- en leefklimaat in Delfshaven Buitendijks

I.H.J. Starmans

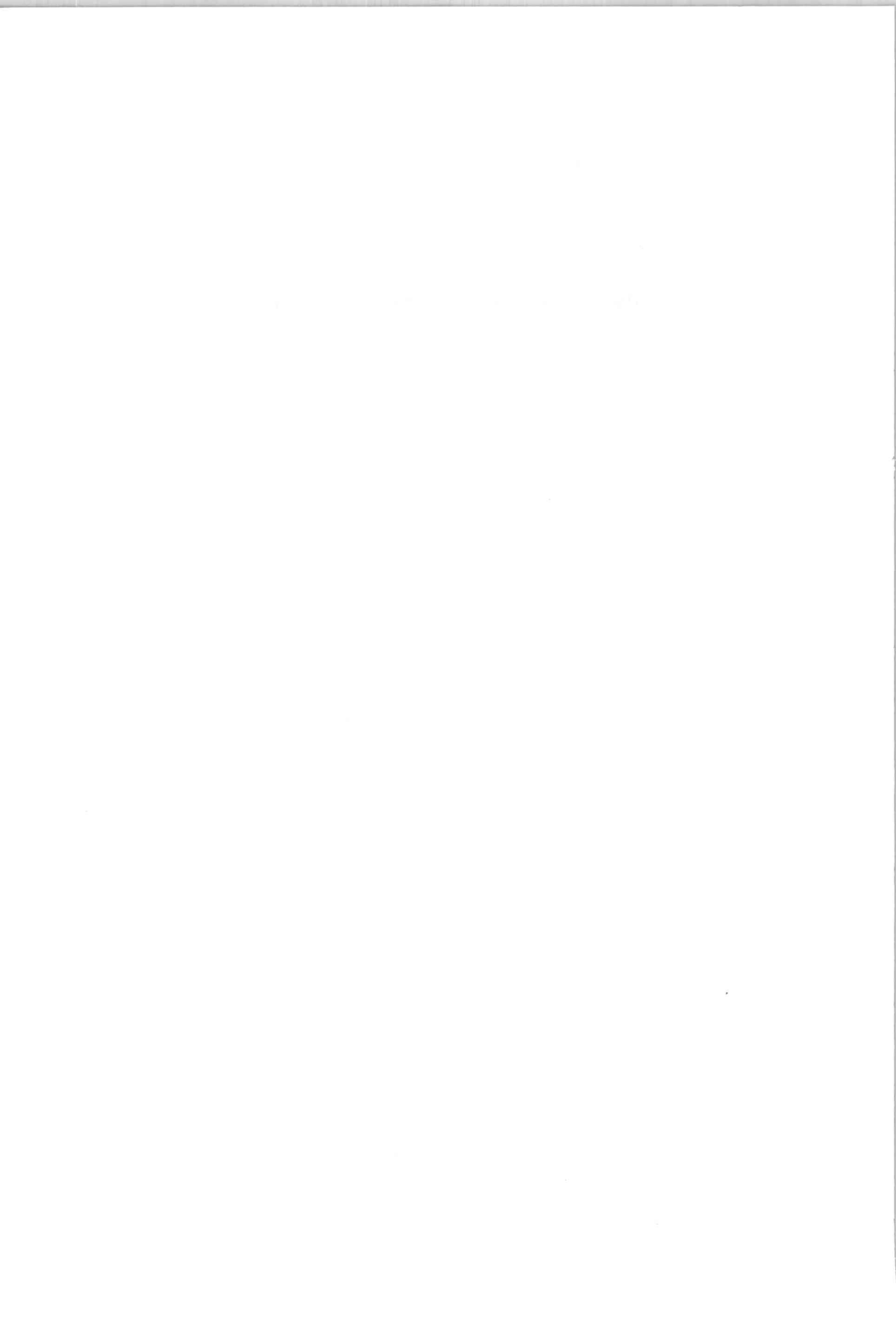
D.J.M. van der Voordt

H.B.R. van Wegen

BOUWEN EN WONEN IN EEN VOORMALIG HAVENGEBIED

BOUWEN EN WONEN IN EEN VOORMALIG HAVENGEBIED

Naar een beter woon- en leefklimaat
in Delfshaven Buitendijks

drs. I.H.J. Starmans
ir. D.J.M. van der Voordt
drs. H.B.R. van Wegen

OSPA

Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur
Technische Universiteit Delft - Faculteit der Bouwkunde

Delftse Universitaire Pers / 1988

Uitgegeven en gedistribueerd door:

Delftse Universitaire Pers,
Stevinweg 1,
2628 CN DELFT.
Telefoon: (015) 783254

Uitgevoerd door:

Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur
(OSPA),
Berlageweg 1,
2628 CR DELFT.
Telefoon: (015) 781088

In opdracht van:

Woningstichting Onze Woning
Keenstraat 25,
3044 CD ROTTERDAM.
Tel. (010) - 4372422

en

Buro HALT,
William Boothlaan 14,
3012 VJ ROTTERDAM.
Tel. (010) - 4116547

OSPA-rapport Nr. 12

Typewerk: A. Bal-Sanders en O.P.M. Minetti

Fotografie: H.W. Krüse

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Starmans, I.H.J.

Bouwen en wonen in een voormalig havengebied : naar een beter
woon- en leefklimaat in Delfshaven Buitendijks / I.H.J.
Starmans, D.J.M. van der Voordt, H.B.R. van Wegen. - Delft :
Delfts Universitaire Pers. - 111. - (OSPA-rapport ; nr. 12)
Uitg. in opdracht van Woningstichting Onze Woning en Buro HALT.
- Met lit. opg. - Met samenvatting in het Engels.
ISBN 90-6275-417-1
SISO 719.22 UDC [711.11+365](492*3000) NUGI 655
Trefw.: stedebouw ; Schiemond (Rotterdam) ; onderzoek /
wonen ; Schiemond (Rotterdam) ; onderzoek.

Copyright: (c) 1988 by Research Institute of Urban Planning and
Architecture (OSPA).
All rights reserved. No part of this book may be reproduced in
any form, by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher; Delft University
Press.

SAMENVATTING

SAMENSTELLING VAN DE BEGELEIDINGSCOMMISSIE

SUMMARY

1. INLEIDING.....	11
1.1 Doel van dit onderzoek.....	11
1.2 Onderzoeksvragen.....	12
1.3 Onderzoeksopzet.....	12
2. KARAKTERISTIEK VAN HET PLANGEBIED.....	15
2.1 Situering.....	15
2.2 Stedebouwkundige opzet.....	16
2.3 Woningdifferentiatie.....	18
2.4 Fasering van het bouwproces.....	18
2.5 Bewonersparticipatie.....	20
2.6 Toewijzingsbeleid.....	20
2.7 Bewonerskenmerken.....	21
2.8 Mutatiegraad.....	26
2.9 Voorzieningen.....	27
3. BELEVING VAN HET WONEN IN SCHIEMOND.....	35
3.1 Woonbeleving - algemeen.....	35
3.2 Woning en woonomgeving.....	35
3.3 Sociale structuur.....	37
3.4 Ergernis over mede bewoners.....	38
3.5 Verhuisgeneigdheid.....	39
3.6 Onvrede onder jongeren.....	39
4. SOCIALE (ON)VEILIGHEID IN SCHIEMOND.....	41
4.1 Gehanteerde informatiebronnen.....	41
4.2 Inbraak in/diefstal uit woningen.....	41
4.3 Diefstal vanaf de openbare weg.....	43
4.4 Vernielingen.....	45
4.5 Openbare geweldpleging.....	48
4.6 Onveiligheidsbeleving.....	48
4.7 Resumé.....	49
5. SUGGESTIES VAN BEWONERS VOOR VERBETERING.....	51
6. EVALUATIE, KONKLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	55
6.1 Algemeen beeld.....	55
6.2 Kwetsbare plekken in de fysieke structuur.....	55
6.3 Knelpunten in de sociale structuur.....	61
6.4 Knelpunten in onderhoud en beheer.....	62
6.5 Aanbevelingen.....	62
6.5.1 Gewenste ingrepen in de fysieke structuur.....	63

6.5.2	Gewenste ingrepen in de sociale structuur.....	64
6.5.3	Aanbevelingen m.b.t. onderhoud en beheer.....	66

LITERATUUR.....	69

BIJLAGEN:

1. Introductiebrief + vragenlijst
2. Verantwoording van de steekproef

SAMENVATTING

In dit rapport worden de resultaten beschreven van een veldonderzoek in de Rotterdamse wijk Schiemond, gehouden in de maanden september/november 1987. Op basis van gesprekken met sleutelpersonen, een mondelinge enquête onder 45 bewoners en het bestuderen van diverse archiefstukken is onderzocht, wat de bewoners als belangrijkste positieve en negatieve punten ervaren van het wonen in Schiemond. Het accent lag daarbij primair op het aspect sociale veiligheid i.c. slachtofferschap van veel voorkomende zgn. kleine criminaliteit (vandalisme, fietsendiefstal, inbraken, openbare geweldpleging) respectievelijk de onveiligheidsbeleving. Daarnaast is in het bijzonder aandacht besteed aan de sociale samenstelling van de wijk en de onderlinge contacten.

De sociale kaart van de wijk geeft een hoog percentage migranten te zien, dat gedurende de bouw van de tweede en derde fase steeds verder is toegenomen. Zowel op buurt-, blok- als portiekniveau is sprake van een hoge mate van heterogeniteit qua land van herkomst. In verband hiermee en mede als gevolg van een relatief groot aantal probleemgezinnen is de sociale structuur zwak te noemen. Voorts blijken zich geregeld vernielingen in de wijk voor te doen, waarvoor ter verklaring naast de genoemde zwakke sociale structuur ook enkele knelpunten in de fysieke structuur naar voren worden gebracht. Inbraken in woningen en auto's komen eveneens geregeld voor, maar niet veel vaker dan gemiddeld in een doorsnee wijk van een der grote steden wordt gekonstateerd.

Het rapport eindigt met een aantal aanbevelingen ter verbetering. Deze zijn deels gericht op ingrepen in de gebouwde omgeving, zoals het compartimenteren van galerijen, het afsluiten van de doorgang langs half-verdiepte bergingen en een adequate verlichting. Aanbevelingen gericht op het versterken van de sociale structuur betreffen ondermeer een zodanig toewijzingsbeleid dat een concentratie van mensen met problemen en/of te sterk uiteenlopende levensstijlen wordt voorkomen. Tenslotte wordt benadrukt dat ook in de sfeer van onderhoud en beheer maatregelen noodzakelijk zijn.

SAMENSTELLING VAN DE BEGELEIDINGSKOMMISSIE

D. Broekhuizen	lid bewonersorganisatie Schiemond
J. Geuskens	projektkoördinator Delfshaven
A. Kievit	koördinator uitvoerend werk Buro Halt, Gemeente Rotterdam
K. van der Leest	inspekteur Gemeente politie Rot- terdam
J. Maas	beleidsmedewerker Wijkwelzijnsza- ken Gemeente Rotterdam
G. Smulders	hoofd Buro Halt, Gemeente Rotter- dam
J.M. in 't Veld	voorzitter beleidsteam Schiemond/- medewerker Woningstichting Onze Woning
H. Zeegers	opbouwwerkster Schiemond

SUMMARY

In this report the results are presented of a field project carried out in the district of Schiemond (Rotterdam) during the months september/november 1987. Based on interviews with informants and residents and the consulting of various records the most important positive and negative aspects of living in Schiemond are established. Emphasis is primarily directed on the aspect of safety i.c. victimization of so-called 'small criminality' (vandalism, burglary, violence) and fear of crime. Besides, special attention is given on the social characteristics of the residents and their mutual contacts. The composed 'social map' of the district shows a high percentage of residents coming from abroad with steady increase during the 2nd and 3rd phase of the buildingprocess (50%). As a consequence of this development there also exists a high degree of heterogeneity on district level as well as on block level. Together with a relative great number of families with social and/or financial problems the cohesiveness of the social structure is fairly weak. The occurrence of a lot of vandalism in the district can be explained by the weak social structure, but also by bottlenecks in the physical structure of the environment. At the end the report sums up a number of recommendations, partly directed on physical improvements (such as the partitioning of galleries, the enclosure of the passage along the half-lowered storerooms and improvement of illumination) and partly meant to strengthen the social structure (e.g. by means of changes in the allocation policy in order to prevent an overrepresentation of residents with social problems or extremely different lifestyles).

Finally, it is stressed that also measures on maintenance and better management are highly recommendable.

Dear Sir,
I have the pleasure to inform you that your application for a grant of a patent in respect of the invention described in the above-mentioned specification has been accepted by the Comptroller-General of Patents, Designs and Trade Marks.

The patent will be granted in the name of the applicant, and will be valid for a term of years to be determined by the Comptroller-General of Patents, Designs and Trade Marks.

You will be advised by the Comptroller-General of Patents, Designs and Trade Marks of the date when the patent will be granted, and of the steps which you will be required to take in order to secure the grant of the patent.

I am, Sir, very truly yours,
The Comptroller-General of Patents, Designs and Trade Marks

Yours faithfully,
The Comptroller-General of Patents, Designs and Trade Marks

1.

INLEIDING

1.1 Doel van dit onderzoek

Op 29 oktober 1982 ging de eerste paal de grond in van een woningbouwproject, dat uiteindelijk uit ruim 1400 woningen zal bestaan: de Rotterdamse wijk Schiemond, ook wel Delfshaven Buitendijks genoemd. Een jaar later worden de eerste woningen opgeleverd en medio 1987 is de derde fase gereed gekomen. Daarmee zijn in totaal 1227 nieuwbouwwoningen en 24 renovatiewoningen (in een voormalige distilleerderij) gerealiseerd.

Ondanks alle zorg die is besteed aan de woningen en de woonomgeving, doen zich in de wijk verschillende problemen voor. Naast overlast die bijna inherent is aan een wijk in aanbouw, zoals bouwverkeer, opstuvend zand e.d., is onder meer sprake van vervuiling en vandalisme. De contacten tussen bewoners onderling zijn over het algemeen zeer matig. Op wijkvergaderingen en in gesprekken met de betrokken woningcorporatie - woningstichting Onze Woning - komt het dan ook nogal eens voor, dat bewoners hun teleurstelling uiten over het woon- en leefklimaat in Schiemond.

In een notitie van St. Onze Woning d.d. 14 mei 1987 worden een aantal mogelijk oorzaken genoemd ter verklaring van deze problemen:

- De geïsoleerde ligging van de wijk, als gevolg van de grote verkeersader (Westzeedijk) die Schiemond scheidt van de naburige wijken Delfshaven en Bospolder - Tussendijken.
- De zwakke sociale structuur: een sterk gedifferentieerde bevolking, voor een belangrijk deel bestaande uit minderheids-groeperingen van buitenlandse afkomst, met een laag inkomen (een groot percentage maakt gebruik van een werkloosheids/-bijstandsuitkering) en weinig onderlinge sociale contacten. Een uitzondering hierop vormt de groep bewoners uit de eerste fase. Dit gedeelte wordt voornamelijk bewoond door ex-Delfshavenaren, die elkaar al erg lang kennen. Initiatieven uit de wijk komen dan ook vaak uit deze hoek.
- Het uiterst geringe voorzieningenniveau.

Inmiddels is een actieplan in ontwikkeling om samen met bewoners en gemeentelijke diensten te werken aan een verbetering van de woonomgeving en het woongenot. In dit kader is door Stichting Onze Woning aan het OSPA, Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur van de Technische Universiteit Delft, gevraagd om te onderzoeken wat er onder de bevolking leeft, alsmede om wegen aan te geven ter verbetering van het woon- en leefklimaat. Naast Stichting Onze Woning is de ge-

meente Rotterdam, i.c. buro Halt mede opdrachtgever van dit onderzoek, vanuit haar koördinerende taak op het gebied van de bestrijding en preventie van de zgn. kleine of veel voorkomende criminaliteit.

1.2 Onderzoeksvragen

De voorgaande probleemsignalering is vertaald in de volgende onderzoeksvragen:

- a. In hoeverre ervaren de bewoners het vandalisme en de onveiligheid als een probleem?
- b. Wat zijn de meest gevoelige en kwetsbare onderdelen van de fysieke structuur uit oogpunt van sociale veiligheid en vandalisme?
- c. Wat zijn de belangrijkste knelpunten in de sociale relaties tussen de bewoners onderling?
- d. Welke ingrepen in de gebouwde omgeving zouden kunnen leiden tot een verbetering van het woon- en leefklimaat?
- e. Hoe kijken de bewoners zelf aan tegen bepaalde verbeteringsmaatregelen?

1.3 Onderzoeksopzet

De complexiteit van de vraagstelling vereist idealiter een uitgebreid leefbaarheidsonderzoek, bij voorkeur onder de gehele bevolking van de wijk. Daartoe is echter onvoldoende tijd en geld beschikbaar. Om niettemin een voldoende onderbouwd antwoord op de gestelde vragen te kunnen geven, is gekozen voor de volgende onderzoeksopzet.

- a. Gesprekken met een beperkt aantal 'sleutelpersonen', waaronder
  - de wijkwelzijnscoördinator van Delfshaven
  - een lid van de bewonersorganisatie
  - een tweetal ambulante jongerenwerkers
  - een huisarts
  - een fysiotherapeut
  - het hoofd van de basisschool
  - de wijkagent
- b. Een mondelinge enquête onder een selecte steekproef van 45 bewoners, zodanig dat herkenbare groeperingen in redelijke mate vertegenwoordigd zijn.
In eerste instantie is overwogen een schriftelijke enquête te houden onder een groter aantal bewoners (ca. 300), teneinde een goed beeld te krijgen van wat er onder brede lagen van de bevolking leeft. Te verwachten valt echter dat een schriftelijke enquête tot een hoge non-respons zal leiden. Omdat een mondelinge enquête onder een grote groep bewoners financieel niet haalbaar is, is uiteindelijk besloten tot een serie open interviews met representanten van verschil-

1.

INLEIDING

1.1 Doel van dit onderzoek

Op 29 oktober 1982 ging de eerste paal de grond in van een woningbouwproject, dat uiteindelijk uit ruim 1400 woningen zal bestaan: de Rotterdamse wijk Schiemond, ook wel Delfshaven Buitendijks genoemd. Een jaar later worden de eerste woningen opgeleverd en medio 1987 is de derde fase gereed gekomen. Daarmee zijn in totaal 1227 nieuwbouwwoningen en 24 renovatiewoningen (in een voormalige distilleerderij) gerealiseerd.

Ondanks alle zorg die is besteed aan de woningen en de woonomgeving, doen zich in de wijk verschillende problemen voor. Naast overlast die bijna inherent is aan een wijk in aanbouw, zoals bouwverkeer, opstuvend zand e.d., is onder meer sprake van vervuiling en vandalisme. De contacten tussen bewoners onderling zijn over het algemeen zeer matig. Op wijkvergaderingen en in gesprekken met de betrokken woningcorporatie - woningstichting Onze Woning - komt het dan ook nogal eens voor, dat bewoners hun teleurstelling uiten over het woon- en leefklimaat in Schiemond.

In een notitie van St. Onze Woning d.d. 14 mei 1987 worden een aantal mogelijk oorzaken genoemd ter verklaring van deze problemen:

- De geïsoleerde ligging van de wijk, als gevolg van de grote verkeersader (Westzeedijk) die Schiemond scheidt van de naburige wijken Delfshaven en Bospolder - Tussendijken.
- De zwakke sociale structuur: een sterk gedifferentieerde bevolking, voor een belangrijk deel bestaande uit minderheids-groeperingen van buitenlandse afkomst, met een laag inkomen (een groot percentage maakt gebruik van een werkloosheids-/bijstandsuitkering) en weinig onderlinge sociale contacten. Een uitzondering hierop vormt de groep bewoners uit de eerste fase. Dit gedeelte wordt voornamelijk bewoond door ex-Delfshavenaren, die elkaar al erg lang kennen. Initiatieven uit de wijk komen dan ook vaak uit deze hoek.
- Het uiterst geringe voorzieningenniveau.

Inmiddels is een actieplan in ontwikkeling om samen met bewoners en gemeentelijke diensten te werken aan een verbetering van de woonomgeving en het woongenot. In dit kader is door Stichting Onze Woning aan het OSPA, Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur van de Technische Universiteit Delft, gevraagd om te onderzoeken wat er onder de bevolking leeft, alsmede om wegen aan te geven ter verbetering van het woon- en leefklimaat. Naast Stichting Onze Woning is de ge-

meente Rotterdam, i.c. buro Halt mede opdrachtgever van dit onderzoek, vanuit haar coördinerende taak op het gebied van de bestrijding en preventie van de zgn. kleine of veel voorkomende criminaliteit.

1.2 Onderzoeksvragen

De voorgaande probleemsignalering is vertaald in de volgende onderzoeksvragen:

- a. In hoeverre ervaren de bewoners het vandalisme en de onveiligheid als een probleem?
- b. Wat zijn de meest gevoelige en kwetsbare onderdelen van de fysieke structuur uit oogpunt van sociale veiligheid en vandalisme?
- c. Wat zijn de belangrijkste knelpunten in de sociale relaties tussen de bewoners onderling?
- d. Welke ingrepen in de gebouwde omgeving zouden kunnen leiden tot een verbetering van het woon- en leefklimaat?
- e. Hoe kijken de bewoners zelf aan tegen bepaalde verbeteringsmaatregelen?

1.3 Onderzoeksopzet

De complexiteit van de vraagstelling vereist idealiter een uitgebreid leefbaarheidsonderzoek, bij voorkeur onder de gehele bevolking van de wijk. Daartoe is echter onvoldoende tijd en geld beschikbaar. Om niettemin een voldoende onderbouwd antwoord op de gestelde vragen te kunnen geven, is gekozen voor de volgende onderzoeksopzet.

- a. Gesprekken met een beperkt aantal 'sleutelpersonen', waaronder
  - de wijkwelzijnscoördinator van Delfshaven
  - een lid van de bewonersorganisatie
  - een tweetal ambulante jongerenwerkers
  - een huisarts
  - een fysiotherapeut
  - het hoofd van de basisschool
  - de wijkagent
- b. Een mondelinge enquête onder een selecte steekproef van 45 bewoners, zodanig dat herkenbare groeperingen in redelijke mate vertegenwoordigd zijn.
In eerste instantie is overwogen een schriftelijke enquête te houden onder een groter aantal bewoners (ca. 300), teneinde een goed beeld te krijgen van wat er onder brede lagen van de bevolking leeft. Te verwachten valt echter dat een schriftelijke enquête tot een hoge non-respons zal leiden. Omdat een mondelinge enquête onder een grote groep bewoners financieel niet haalbaar is, is uiteindelijk besloten tot een serie open interviews met representanten van verschil-

lende bevolkingscategorieën, aan de hand van een voorge-
strukturerde vragenlijst (bijlage 1).

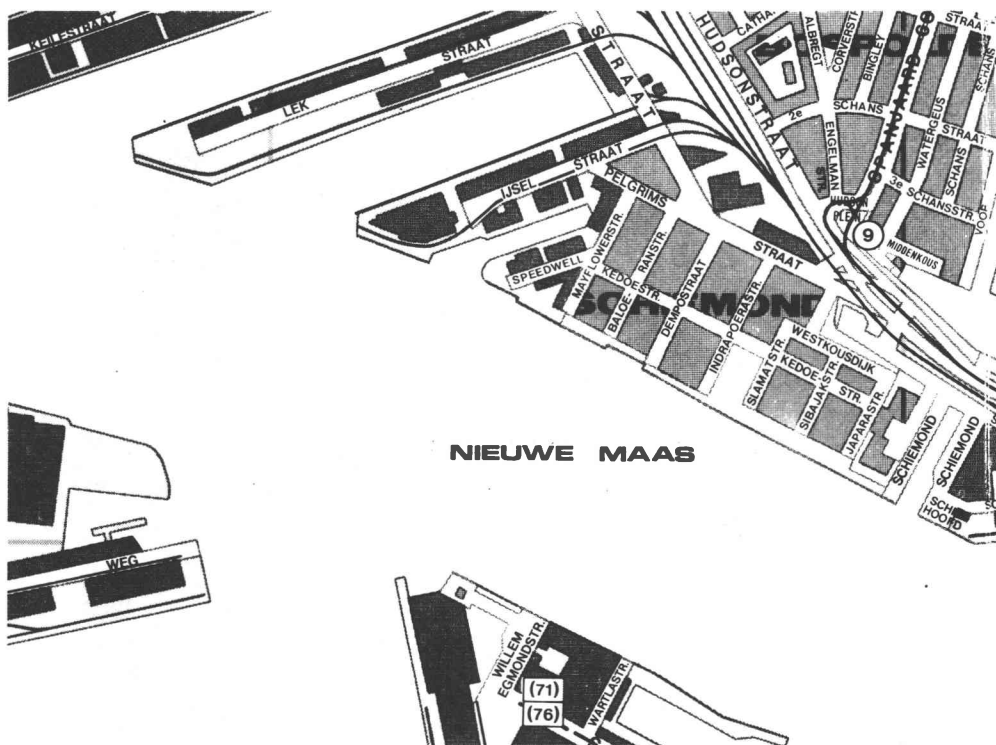
- c. Eigen observaties ter plaatse, deels gericht op kwetsbare elementen in de gebouwde omgeving, deels gericht op het gebruik van de openbare ruimte en sporen van graffiti en vandalisme. Bij de analyse van vandalismegevoelige plekken is onder meer gebruik gemaakt van een eerder ontwikkelde checklist van aandachtspunten voor het beoordelen van (stede)-bouwkundige plannen.
- d. Bestudering van archiefstukken en andere relevante bronnen, zoals de notulen van beleidscommissie vergaderingen, documentatiemateriaal over het projekt e.d.

Zonder de medewerking van met name de sleutelinformanten en de bewoners zou dit onderzoek niet tot stand hebben kunnen komen. Onze dank gaat dan ook uit naar allen die ons gastvrij hebben ontvangen voor een gesprek of ons anderszins van informatie hebben voorzien. Voorts willen wij graag een woord van dank uitspreken aan de begeleidingscommissie i.c. het beleidsteam dat inhoudelijk als opdrachtgever is opgetreden en tevens vanuit een open houding kritisch heeft meegedacht over de opzet van het onderzoek en de interpretatie van de uitkomsten.

2.1 Situering

De wijk Schiemond (CBS-buurt nr. 29) is gelegen aan de noordelijke Maasoever. Het gebied wordt begrensd door de Westzeedijk/Hudsonstraat, de IJsselstraat, de Nieuwe Maas en de Schiemondhaven (figuur 1).

Figuur 1: Situatieschets van de wijk Schiemond

2.2

Stedebouwkundige opzet

Sinds de opkomst van grote zeeschepen en de invoering van containers voor opslag en overslag heeft een deel van de oude Rotterdamse haven zijn functie verloren. Door de havens gedeeltematig te dempen ontstond de mogelijkheid de woonfunctie langs het rivierfront te versterken. Ook het huidige Schiemond werd al vroeg een woonfunctie toegekend. In de eerste schetsen voor dit voormalige bedrijfsterrein van Stokvis en de werf van Wilton Feyenoord - in de volksmond bekend als "De Kous" of ook wel "het plekkie" - wordt vanwege de relatief hoge ontsluitingskosten en de hoge grondprijs nog uitgegaan van woningbouw voor de middengroepen en de hogere inkomensgroepen (Bakker, 1973). Het toenmalige socialistische programcollege wilde echter vooral ook "gewone" Rotterdammers de mogelijkheid geven aan het water te wonen. Zij zijn het immers die de haven grootgemaakt hebben! Met financiële steun van het rijk en als randvoorwaarde een tamelijk hoge woningdichtheid is het de gemeente met veel moeite inderdaad gelukt het huidige Schiemondtterrein te bestemmen voor 100% sociale woningbouw. In de huidige straatnamen is de oorspronkelijke functie van het gebied overigens nog steeds terug te vinden. De straatnamen zijn vernoemd naar de zeeschepen, die in vroeger tijden naar het voormalig Nederlands-Indië voeren en hier hun waren losten.

De rugwoningen aan de Pelgrimsstraat, deels ontsloten via een eigen opgang en deels via galerijen.

De voornaamste uitgangspunten voor het stedenbouwkundig ontwerp zijn geweest:

- zoveel mogelijk woningen op een beperkt bouwterrein
- een goede relatie met het water, met uitzicht op de Maas voor zoveel mogelijk mensen.
- beperking van de geluidsoverlast van het verkeer over de Westzeedijk.

Dit laatste uitgangspunt heeft vooral de situering en vormgeving van de randbebouwing bepaald.

Het project bestaat uit een aantal langwerpige bouwblokken, gegroepeerd rondom openbare binnenterreinen. De zgn. rugwoningen aan de noordzijde van het complex (langs de Pelgrimsstraat) zijn opgetrokken in vier bouwlagen, ontsloten via gemeenschappelijke portieken en galerijen. De t.o.v. het maaiveld enigszins "opgetilde" begane grond woningen in dit gedeelte worden direct vanaf de straat ontsloten. De zgn. tandwoningen zijn noord-zuid georiënteerd en bestaan voor een deel uit portiekwoningen in vier bouwlagen en voor een deel uit galerijwoningen in vijf bouwlagen. De zgn. torenwoningen aan de kopse kanten van de langwerpige blokken zijn georiënteerd op de Nieuwe Maas en worden ontsloten door middel van een centraal trappenhuis met lift. Deze torenflats bestaan uit 8 woonlagen op een onderbouw met bergingen.

Aansluiting van de torens op de vijfde woonlaag van de tandwoningen.

Om de toegankelijkheid van de tandwoningen te vergroten, zijn de galerijen eveneens toegankelijk vanuit het trappenhuis van de torenwoningen, zodat de bewoners desgewenst van de lift gebruik kunnen maken. Aan de westzijde van het projekt zijn eveneens enkele torenflats gepland. Een deel van de Koushaven is daartoe reeds gedempt. Deze torenflats zullen iets hoger worden, respektievelijk 10, 13 en 16 woonlagen op een onderbouw met bergingen, met gemiddeld 4 woningen per bouwlaag. Om zoveel mogelijk mensen uitzicht te geven op de rivier, zijn deze torenflats diagonaal t.o.v. de Koushaven gesitueerd.

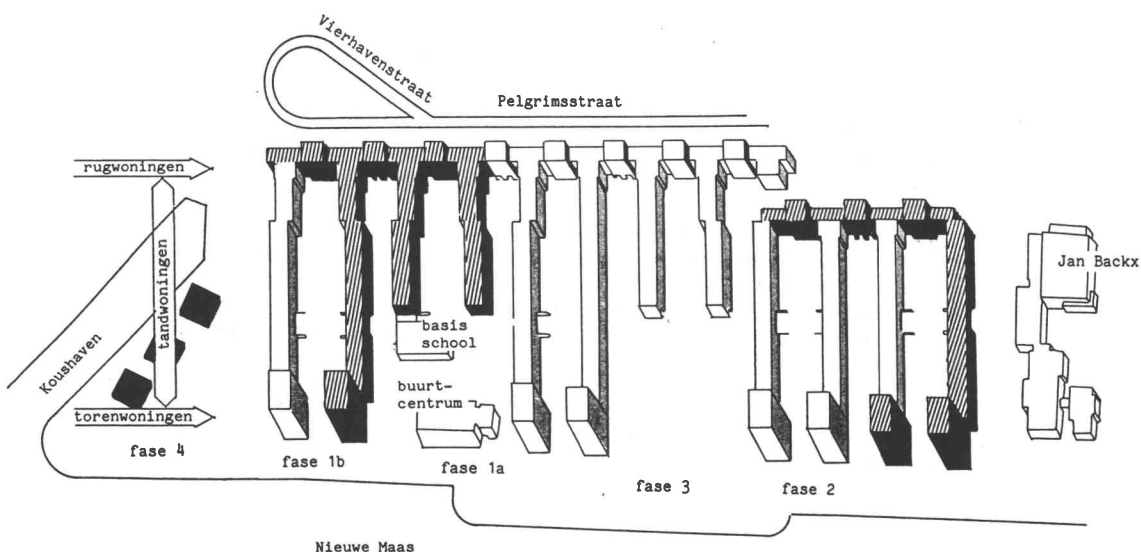
Aan de woningen zelf is eveneens veel zorg besteed. De aanwezigheid van 2 balkons maakt het mogelijk vóór of achter te zonnen, suskasten beperken de geluidsoverlast van het verkeer over de Westzeedijk en Vierhavenstraat, alle vertrekken zijn voorzien van extra gevelisolatie en de kozijnen, ramen en balkondeuren zijn uitgevoerd in kunststof, wat de woningen minder onderhoudsgevoelig maakt. Voor zover bekend is Schiemond de eerste wijk in Nederland, waar op grote schaal zonneboilers zijn toegepast in sociale woningbouw (dankzij een subsidie van Energie Centrum Nederland). Alle woningen uit de eerste, tweede en vierde fase zijn aangesloten op de stadsverwarming, overigens tegen de wensen van veel bewoners in (vanwege de verwachte hoge kosten en het verplicht overgaan op elektrisch koken). Ondanks de relatief hoge kwaliteit van de woningen zijn de netto huurprijzen niet hoger dan elders. Ter illustratie: voor een 3 kamerwoning betaalt men ruim f 400,-; inclusief vaste en variabele bijkomende kosten komt de bruto huurprijs op ca. f 475,- per maand. Niettemin kampen nogal wat bewoners met financiële problemen doordat de totale woonlasten in verhouding tot het beperkte inkomen erg hoog zijn.

2.3 Woningdifferentiatie

Het gehele complex bestaat voor een groot deel uit 3- en 4 kamerwoningen. Met het oog op grote gezinnen zijn echter ook een flink aantal 5 - en 7 kamerwoningen in het projekt opgenomen. De 7-kamerwoningen zijn in 2 bouwlagen op de bovenste etages van de rugwoningen gesitueerd (12 stuks); de 5-kamerwoningen bevinden zich boven de poorten in de langwerpige blokken (in totaal 48 stuks). De portiekwoningen bestaan vrijwel uitsluitend uit 4-kamerwoningen, terwijl in de torenflats ongeveer evenveel 3- als 4-kamerwoningen zijn opgenomen. Voorts zijn in het projekt een aantal bejaardenwoningen en aangepaste woningen opgenomen en zijn boven het buurtcentrum 24 wooneenheden gerealiseerd ten behoeve van groepswonen voor 55+ ers.

2.4 Fasering van het bouwproces

Het gehele projekt wordt in fasen opgeleverd. Figuur 2 geeft een beeld van de fasering.

Figuur 2 Fasering van de bouw

De 1e fase bestond uit 368 woningen, ontworpen door Architecten en Ingenieursbureau Jelles. De eerste blokken hiervan zijn in september 1983 opgeleverd. Aanvankelijk zou de linkerpoot aan de Mayflowerstraat eveneens deel uitmaken van fase 1, maar de ontruiming van de bedrijfsterreinen bij de Koushaven liep dermate traag, dat dit bouwblok pas na de 2e fase is gerealiseerd (juni 1985). De 2e fase bestond uit 445 woningen, eveneens ontworpen door bureau Jelles. De bouw hiervan startte halverwege 1983 en de oplevering vond plaats tegen Kerstmis '84. Begin 1985 is gestart met de 3e fase, een serie van 455 woningen, ontworpen door architect Zavrel van buro Van den Broek & Bakema te Rotterdam. De 1e woning hiervan is opgeleverd in mei '86 en de laatste rond juli 1987.

De 4e fase start in januari 1988, naar een ontwerp van de architectengroep Mecanoo. De ca 168 woningen uit dit gedeelte zullen vermoedelijk medio 1989 worden opgeleverd. Geschat wordt dat de wijk dan ca. 4000 inwoners zal huisvesten. Dit is zo'n 1000 bewoners méér dan tijdens de planontwikkeling eind jaren '70 werd verwacht, voornamelijk ten gevolge van een hogere gemiddelde woning bezetting (uitgangspunt ca. 2,1 versus in werkelijkheid ca. 2,8).

2.5

Bewonersparticipatie

Van begin af aan zijn de bewoners in de gelegenheid gesteld hun stem te laten horen. Weliswaar moest de stedenbouwkundige verkaveling vanwege de vereiste hoge dichtheid als een vast gegeven worden geaccepteerd, maar ten aanzien van de grootte en indeling van de woningen is er met name in de 1e fase volop gelegenheid tot inspraak geweest. Vooral de (ex)Delfshavenaren hebben hiervan gebruik gemaakt, wat enigszins voortvloeit uit de voorgeschiedenis.

Als gevolg van de slechte woningkwaliteit en de geplande stadsvernieuwing in de jaren zeventig was er al vroeg een kerngroep van actieve bewoners in Delfshaven werkzaam, die zich later ook met de plan-ontwikkeling in Schiemond heeft bezig gehouden. De huidige woningdifferentiatie en de keuze voor zoveel mogelijk portiekwoningen en zo min mogelijk galerijwoningen is voor een belangrijk deel op de bewonersinvloed terug te voeren. Thans is de - inmiddels door een betaalde beroepskracht ondersteunde - Bewonersorganisatie Delfshaven nog steeds in beide wijken actief. Wel worden pogingen ondernomen een bewonersgroep op te richten specifiek voor Schiemond. Elke maand vindt een bewonersoverleg plaats voor en door bewoners uit deze wijk.

2.6.

Toewijzingsbeleid

De wijk Schiemond is bedoeld als overloopgebied voor Delfshaven en de stadsvernieuwingsgebieden in Rotterdam-West (Oude en Nieuwe Westen, Middelland, Spangen en Bospolder-Tussendijken), alsmede voor urgent woningzoekenden uit de gehele stad. Zo was de woningtoewijzing voor de eerste fase (462 woningen) als volgt verdeeld:

- 194 woningen voor bewoners uit Delfshaven
- 54 woningen voor bewoners uit de stadsvernieuwingswijken Middelland, Oude Westen en Nieuwe Westen
- 57 woningen, voor urgent woningzoekenden uit de gehele stad, toe te wijzen door Woonruimte-zaken
- 157 woningen voor bewoners van Delfshaven en Bospolder, die op het moment van oplevering van de woningen urgent zijn.

Omdat het aantal geïnteresseerden uit Delfshaven groter was dan het aantal beschikbare woningen voor deze categorie, zijn bepaalde toewijzingsregels gehanteerd. Bewoners uit sloop- en renovatiewoningen kwamen als eerste aan de beurt, vervolgens de andere urgenten op sociale of medische gronden en tenslotte de "gewone" bewoners uit Delfshaven, zonder urgentie. De volgorde is bepaald op grond van punten, toegekend na een huisbezoek door de woningmaatschappelijk werkster van woningstichting Onze Woning. De ex-bewoners uit Delfshaven zijn voor een groot deel terecht gekomen in het gedeelte rond de Baloeranstraat en Dempoststraat (1e fase).

Bij de andere aspirant bewoners is het gebruikelijke puntensysteem van de gemeente Rotterdam gehanteerd. Dit betekent dat

vrijwel alleen aan stadsvernieuwingsurgenten wordt toegewezen. Degenen die op grond van het aantal punten in aanmerking komt voor een woning in Schiedmond krijgt een informatieboekje toegestuurd plus een formulier om de eigen voorkeur aan te geven m.b.t. type en ligging van de woning. Desgewenst kan men ook aangeven of men met vrienden of familie naast elkaar wil wonen. Bij de toewijzing is zoveel mogelijk rekening gehouden met dit soort wensen, zonder verdere sturing uit oogpunt van (on)gewenste concentratie of spreiding naar inkomen, gezinssamenstelling of land van herkomst.

2.7 Bewonerskenmerken

Het gevolgde toewijzingsbeleid is in de huidige bevolkingssamenstelling duidelijk terug te vinden. Veel bewoners behoren tot de sociaal-economisch lagere klassen. Geschat wordt dat ca. 60% van de huishoudens is aangewezen op een uitkering (Wijkwelzijnsplan Delfshaven/Schiedmond, p. 8). Wellicht vormt dit de verklaring voor het grote aantal huishoudens met huurachterstand Ruim een kwart van de beroepsbevolking is werkloos. Dit geldt zowel voor mannen als vrouwen.

Qua leeftijd is de groep tot 15 jaar duidelijk oververtegenwoordigd. Ter illustratie: per 1-1-1986 bedroeg het percentage inwoners van 0 t/m 15 jaar voor geheel Rotterdam 16,7% tegen 25,3% in Schiedmond. Omgekeerd zijn de ouderen wat ondervertegenwoordigd. Op dezelfde peildatum bedroeg het percentage 55+ ers voor geheel Rotterdam 28,5% tegen 20,9% in Schiedmond.

Schiedmond kent relatief veel een-ouder gezinnen. Het aantal "volledige" en "onvolledige" gezinnen ontloopt elkaar niet veel (366 versus 314). Binnen sommige migrantengroepen overtreft het aantal een-ouder gezinnen zelfs het aantal twee-ouder gezinnen. Zo bedraagt het aantal volledige gezinnen onder de Surinaamse bevolking slechts 29, tegen 160 een-ouder gezinnen. Onder de Antillianen is ten tijde van de peildatum geen enkel volledig gezin te vinden. Onder Turken en Marokkanen is het aantal volledige gezinnen daarentegen duidelijk hoger dan het aantal een-ouder gezinnen.

Tabel 1 geeft een beeld van de leeftijdsverdeling en gezinssterkte voor alle volledige gezinnen. Tabel 2 geeft een vergelijkbaar beeld voor alle onvolledige gezinnen. In 297 van de 314 onvolledige gezinnen staat een vrouw aan het hoofd, veelal gescheiden of ongehuwd, soms weduwe of gehuwd.

Tabel 1: Volledige gezinnen naar leeftijd en gezinssterkte per 1-1-1987

<u>Leeftijd gezinshoofd</u>	<u>Aantal kinderen</u>					<u>Totaal</u>	
	<u>- 1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>>4</u>		
15-19	1	-	-	-	-	1	
20-24	3	2	-	-	-	7	
25-29	11	7	6	2	-	26	
30-34	617	11	2	-	-	36	
35-39	612	11	6	3	3	41	
40-44	811	14	3	2	7	45	
45-49	9	8	13	2	2	34	
50-54	15	11	6	3	-	35	
55-59	13	6	1	2	-	22	
60-64	19	4	2	-	-	25	
65-69	27	2	3	-	-	32	
70-74	30	3	-	1	-	34	
> 75	27	1	-	-	-	28	
Totaal aantal volledige gezinnen:	175	84	69	21	7	10	366

Bron: Standstatistiek gemeente Rotterdam

Qua land van herkomst geeft Schiedam een rijk geschakeerd beeld te zien. Naast de gebruikelijke migrantengroepen afkomstig uit Suriname, Turkije en Marokko wonen er ook mensen afkomstig uit Spanje, Griekenland, België, Duitsland, Engeland, China etc.

Tabel 3 geeft een beeld van de spreiding naar land van herkomst. Ter vergelijking zijn voorzover beschikbaar eveneens de cijfers voor geheel Rotterdam in de tabel opgenomen. Opvallend is het hoge percentage inwoners afkomstig uit Suriname. Andere groeperingen wijken procentueel minder sterk af van de stedelijke cijfers.

Zoals gezegd zijn de tabellen 1 t/m 3 gebaseerd op de Standstatistiek van de gemeente Rotterdam. In deze door de gemeente verstrekte gegevens zijn alleen cijfers op wijkniveau opgenomen. Voor het onderhavige onderzoek is echter - onder meer ten behoeve van een zorgvuldige steekproeftrekking voor de bewonersenquête - nader inzicht nodig in de verdeling naar gezinsamenstelling en nationaliteit op blok-, portiek- en galerijniveau. Daartoe zijn in overleg met Stichting Onze Woning alle bewonersdossiers doorgenomen en is per adres de gezinsamenstelling genoteerd. Het lag in de bedoeling tevens de etnische herkomst van buitenlandse huishoudens te noteren. Deze gegevens bleken echter niet in de dossiers aangegeven te zijn. Derhalve

Tabel 2: Een-ouder gezinnen naar leeftijd en gezinssterkte per 1-1-1987

Leeftijd gezinshoofd	Burgerlijke staat gezinshoofd	Aantal kinderen					Totaal
		<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>>4</u>	
15-19	vrw ongeh	2	-	-	-	-	2
	vrw gesch	-	-	-	-	-	-
	anders	-	-	-	-	-	-
20-24	vrw ongeh	26	7	-	-	-	33
	vrw gesch	5	7	-	-	-	12
	anders	3	4	2	-	-	9
25-29	vrw ongeh	14	12	2	1	-	29
	vrw gesch	17	17	7	3	-	44
	anders	3	4	-	-	-	7
30-34	vrw ongeh	8	10	-	2	1	21
	vrw gesch	7	10	4	5	1	27
	anders	-	3	1	2	-	6
25-39	vrw ongeh	9	3	1	1	-	14
	vrw gesch	11	6	4	6	-	27
	anders	-	2	1	2	1	6
40-44	vrw ongeh	1	1	-	-	-	2
	vrw gesch	3	4	4	4	2	17
	anders	2	-	1	-	-	3
45-49	vrw ongeh	-	2	-	-	-	2
	vrw gesch	6	4	1	-	-	11
	anders	2	2	2	-	-	6
50-64	vrw ongeh	1	1	-	1	-	3
	vrw gesch	3	2	-	-	-	5
	anders	8	3	-	-	-	11
>65	vrw ongeh	-	-	-	-	-	-
	vrw gesch	1	-	-	-	-	1
	anders	14	2	-	-	-	16
Totaal aantal een-ouder gezinnen:		146	106	30	27	5	314

*) anders = man weduw./man gesch./man gehuwd/vrw wed/vrw gehuwd

Bron: Standstatistiek Gemeente Rotterdam

Tabel 3 Bevolkingssamenstelling naar land van herkomst

	per 1-1-'87		per 1-1-'86**		idem geheel
	aantal	in %	aantal	in %	R'dam in %
Nederlanders	1712	69,4%	1385	70,3%	85,4%
Migranten, waarvan uit	755	30,6%	586	29,7%	14,6%
- Suriname (Ned)*	420	17,0	348	17,6	3,8
- Suriname (Sur)*	37	1,5	27	1,4	0,2
- Turkije	54	2,2	26	1,3	3,9
- Antillen	34	1,4	15	0,8	0,7
- Joegoslavië	34	1,4			
- Marokko	31	1,3	11	0,5	2,1
- Kaap-Verdische Eilanden	29	1,2	39	2,0	0,4
- Portugal	18	0,7			
- Ethiopië	17	0,7			
- Overig	<u>81</u>	<u>3,3</u>	<u>120</u>	<u>6,1</u>	<u>3,5</u>
Totaal	2467	100%	1971	100%	100%

Toelichting bij tabel 3

- *) Suriname (Ned) = Nederlanders afkomstig uit Suriname
 Suriname (Sur) = Surinamers met Surinaams paspoort
- ***) De cijfers over 1986 zijn ontleend aan het Wijkwelzijnsplan Delfshaven/Schiemond. Deze zijn minder ver uitgesplitst over de verschillende landen van herkomst dan de Standstatistiek van de gemeente. Inwoners afkomstig uit Joegoslavië, Portugal en Ethiopië zijn daarom in de categorie "overig" ondergebracht.

Bron: Standstatistiek Gemeente Rotterdam

is de naam van de (hoofd)bewoner/ster genoteerd. Afgaande op deze namen heeft een medewerkster van het wijkkantoor Delfshaven van "Stichting Onze Woning", zo nauwkeurig mogelijk het land van herkomst aangegeven. De op deze wijze verkregen gegevens m.b.t. het land van herkomst zijn overigens niet exact. Er is namelijk geen onderscheid gemaakt tussen Surinamers met de Nederlandse nationaliteit, Surinamers met de Surinaamse nationaliteit en Antillianen. Verder is geen onderscheid gemaakt tussen vluchtelingen afkomstig uit Ethiopië en Eritrea en kunnen er fouten zijn gemaakt bij het onderscheid tussen Portugezen en Kaap-Verdiërs, aangezien beide nationaliteiten Portugese

namen hebben. Voor het onderhavige doel - een beeld van de spreiding op blok/portiek/galerijniveau - lijken de gegevens echter voldoende betrouwbaar. De verdeling naar land van herkomst op basis van de bewonersdossiers is weergegeven in tabel 4. De verschillen tussen de gemeentelijke gegevens en de tabel op basis van de bewonersdossiers zijn deels terug te voeren op het feit, dat het bij de gemeente om persoonsgegevens gaat en bij Stichting Onze Woning om huishoudens.

Tabel 4: Verdeling huishoudens naar nationaliteit per 1987

	<u>Aantal</u>	<u>In %</u>
Nederlanders	613	51,6 %
Mirgranten	576	48,4 %
waarvan uit:		
Suriname/Antillen	281	23,6
Turkije	29	2,4
Joegoslavië	9	0,8
Marokko	29	2,4
Kaap-Verdische Eilanden	54	4,5
Portugal	56	4,7
Ethiopië	27	2,3
Overig	60	5,0
Onbekend	31	2,6
Totaal	1189	100 %

Bron: Stichting Onze Woning

Verwacht mag worden, dat wanneer de gegevens van "Onze Woning" tot personen worden herleid, de verschillen nog groter zullen zijn, aangezien migrantenhuishoudens doorgaans meer personen tellen dan Nederlandse huishoudens. Een andere verklaring voor het verschil in cijfers tussen tabel 3 en 4 is dat per 1 januari 1987 (peildatum gemeente Rotterdam) de woningen van de 3e fase nog niet waren opgeleverd. Worden de gegevens omtrent het land van herkomst uitgesplitst naar de 3 fasen waarin de woningen van Schiedam opgeleverd zijn, dan blijkt dat de percentages Nederlandse en buitenlandse huishoudens per fase verschillen.

In de 1e fase is het percentage Nederlandse huishoudens 62,2%. Er komen slechts weinig portieken of galerijen voor waar buitenlandse huishoudens de meerderheid vormen. Er kan wel van enige concentratie gesproken worden boven en rond de poorten van de Kedoestraat, waarschijnlijk als gevolg van het feit dat boven deze poorten de 5-7 kamerwoningen gelegen zijn. Opmerkelijk is dat in de torens relatief veel Nederlandse huis-

houdens wonen. Dit geldt overigens ook voor de andere 2 fasen, zij het in mindere mate.

In de 2e fase delen niet zelden 4 verschillende nationaliteiten dezelfde ingang. Portieken of galerijen uitsluitend bewoond door Nederlandse huishoudens komen niet voor.

Ook hier is een concentratie van migrantenhuishoudens te zien in de buurt van de poorten. De verdeling Nederlandse en buitenlandse huishoudens is in deze fase min of meer gelijk.

In de 3e fase van Schiemond overstijgt het percentage buitenlandse huishoudens het percentage Nederlandse huishoudens (resp. 58,9 en 41,1%).

Er zijn thans verschillende portieken en galerijen waar vrijwel uitsluitend huishoudens van niet-Nederlandse origine wonen. In enkele gevallen delen maar liefst 8 verschillende nationaliteiten dezelfde ingang. Het sterkst manifesteert zich dit in de zogenaamde rugwoningen.

De gezinssamenstelling op basis van de bewonersdossiers is weergegeven in tabel 5. Bij uitsplitsing naar bouwfase blijkt, dat in de 3e fase wat minder bejaarden zijn gehuisvest, terwijl het percentage alleenstaanden en een-ouder gezinnen duidelijk toeneemt.

2.8 Mutatiegraad

Op het eerste gezicht lijkt het aantal verhuisbewegingen in de wijk vrij hoog te liggen. In de periode september 1985/augustus 1986 zijn niet minder dan 47 huishoudens uit een woning in Schiemond weggetrokken en in dezelfde periode daaropvolgend - van september '86 t/m augustus '87 - zelfs 102 huishoudens. Dit laatste komt neer op een mutatiegraad van bijna 10%! Bijna de helft (43%) van alle mutaties betreft echter een verhuizing uit een wisselwoning aan de Pelgrimsstraat of de Slammatstraat. Deze wisselwoningen zijn bedoeld voor tijdelijke huisvesting gedurende de renovatie in de stadsvernieuwingsgebieden Rotterdam-West, met name voor bewoners van Delfshaven-Binnendijks. Na oplevering van de opgeknapte woning keren de tijdelijke bewoners weer naar hun eigen woning terug of stromen door naar een andere woning. In de Pelgrimsstraat gaat het om de woningnummers 252-324, waar in de genoemde periode van 2 jaar 54 mutaties hebben plaatsgevonden. De woningen in de Slammatstraat betreffen de nummers 6 t/m 16 en no. 69, waar in dezelfde periode 10 mutaties hebben plaatsgevonden. Van de overige 85 mutaties gaat het in 1 op de 5 gevallen om een verhuizing binnen de wijk, deels om sociale of medische redenen (b.v. van een portiekwoning met trappen naar een benedenwoning of een galerijwoning met lift), deels vanwege de grootte van de woning (te klein) of de minder gunstige ligging in de wijk. In een enkel geval wordt als reden "psychisch" opgegeven. De verhuizingen naar een woning buiten Schiemond vinden eveneens om zeer uiteenlopende redenen plaats. Tabel 6 geeft een beeld van enkele veel voorkomende verhuismotieven. In 7 gevallen is sprake geweest van een gedwongen ontruiming.

Tabel 5: Verdeling huishoudens naar gezinssamenstelling per 1-9-1987

Categorie	1e fase	2e fase	3e fase	totaal	in %
- bejaarde alleenst.	13	20	9	42	3,9%
- bejaard echtpaar	24	44	7	75	7,0%
- bejaarde alleenst. + kind	1	6	1	8	0,7%
- bejaard echtpaar + kind	-	4	1	5	0,5%
- alleenstaande	69	77	110	256	23,8%
- alleenstaande + kind	39	44	66	149	13,8%
- alleenstaande + 2 kind.	27	31	56	114	10,6%
- alleenstaande + 3 of meer kinderen	16	30	20	66	6,1%
- man + vrouw	55	43	54	152	14,1%
- echtpaar + kind	37	30	33	100	9,3%
- echtpaar + 2 kind.	17	24	25	66	6,1%
- echtpaar + 3 of meer kinderen	13	15	16	44	4,1%
Totaal	311	268	98	1077	100%

Bron: Stichting Onze Woning

2.9 Voorzieningen

Zoals gezegd beschikt de wijk op dit moment over een zeer beperkt voorzieningenniveau. Per categorie gaat het om de volgende voorzieningen.

a. Gezondheidszorg

In juli 1984 is de eerste huisarts in Schiemond een praktijk begonnen aan de Westkousdijk 110, in een (tijdelijk) aan bewoning onttrokken woning. Later is in deze praktijk tevens een homeopathische arts opgenomen. In deze zelfde periode is in het pand ernaast een fysiotherapiepraktijk geopend. Pas later - november 1986 - is tevens een apotheek in de wijk gekomen, gesitueerd naast de supermarkt aan de Pelgrimsstraat. Nog weer later, halverwege mei 1987, is in het buurtcentrum een spreekuur van het maatschappelijk werk geopend voor 15 u/wk.

Er leven nog steeds ideeën om te komen tot de stichting van een gezondheidscentrum c.q. groepspraktijk, te huisvesten in de zgn. Wiltonvilla (een oud pand, thans nog bewoond door krakers),

**Tabel 6: Verhuismotieven mutaties periode september '85/
september '87**

---

a. Verhuizingen binnen de wijk (17 maal)	
- sociale redenen (dichter bij familie sociaal isolement, partner overleden)	5 maal
- psychisch	2
- medisch	2
- woning te klein	2
- woning ongunstig gelegen	1
- onbekend	5
b. Verhuizingen buiten de wijk (132 maal)	
- terugkeer na renovatie (wisselwoning)	64 maal
- ouderdom (naar bejaardenhuis, verpleeghuis, serviceflat dan wel (partner) overleden)	11
- vanwege de woning (te groot, te klein, te hoog, ongunstige ligging)	7
- ontruiming	7
- overlast burens e.d., "buitenlanders"	3
- financiële problemen (te hoge huur)	2
- klachten (algemeen, woonomgeving)	2
- sociaal (dichter bij familie, privéproblemen)	2
- psychisch (heimwee)	2
- medisch	1
- overige redenen (brand, woningruil, andere gemeente, zelfstandig wonen)	
- onbekend	24

---

b. Winkelvoorzieningen

De eerste bewoners waren in eerste instantie volledig aangewezen op de winkels aan de andere kant van de Westzeedijk. Later is er een rijdende winkel in de wijk gekomen voor de dagelijkse levensbehoeften, terwijl zich in 1987 een supermarkt heeft gevestigd. Ander winkelvoorzieningen zijn er (nog) niet.

c. Scholen

Schiemond kent één openbare basisschool, De Boog, centraal gesitueerd tegenover het buurtcentrum, met de ingang aan de Ke-doestraat. De capaciteit is berekend op ca 1600 woningen. Een deel van de school is als zodanig gebouwd ('purpose built'), een ander deel bestaat uit noodlokalen. Het schoolplein is ook buiten de schooluren toegankelijk voor de kinderen uit de buurt.

Basisschool De Boog.

Omdat het dichtstbijzijnde gymlokaal in Bospolder volgens de norm nog net op loopafstand ligt, heeft De Boog geen beschikking gekregen over een eigen gymnastieklokaal, afgezien van een kleine ruimte voor peuter- en kleutergymnastiek. Voor sportactiviteiten is men dus op ruimte buiten de wijk aangewezen. De school neemt deel aan het onderwijsvoorrangsbeleid, dat er op gericht is door samenwerking tussen onderwijs en wijkwelzijnswerk de ontwikkelingsachterstanden van mensen te verminderen. De Sociaal-Economische faktor van De Boog is 152. Anno december 1985 bedroeg het percentage culturele minderheden op deze school niet minder dan 70%.

Verder is aan de oostrand van de wijk de Haven en Vervoersschool Jan Backx gesitueerd. Incidenteel kan basisschool De Boog gebruik maken van de sportruimte van deze school.

d. Wijkwelzijnswerk

Reeds eind 1983 is het huidige buurtcentrum gestart met het organiseren van activiteiten, vanuit een bouwkeet aan de Baloe-ranstraat. Nog geen jaar later komt er een tweede keet bij. In november 1985 wordt begonnen met de verbouwing van de voormalige distilleerderij Hoboken & De Bie tot buurtcentrum, met erboven 24 wooneenheden t.b.v. groepswonen voor ouderen. Op 12 december 1986 kan het definitieve buurtcentrum officieel worden geopend. Vanuit het buurtcentrum wordt een zeer gevarieerd pakket activiteiten georganiseerd voor en door de bewoners. Zo is er elke maand een bingo avond, eens in de twee weken een dans-

avond, er draaien twee peutergroepen (elk gedurende twee ochtenden) en tussen de middag is er gelegenheid tot opvang voor kinderen van de basisschool. Voorts is er elke woensdagmiddag kinderstuf. Af en toe wordt er een groot buurtfeest georganiseerd, b.v. ter gelegenheid van Onafhankelijkheidsdag (een feestdag voor Kaapverdianen vanwege het loskomen van Portugal 12½ jaar geleden) of samen met de basisschool ter afsluiting van het schooljaar. Aan het begin van elk jaar wordt een grote nieuwjaarsreceptie georganiseerd. Dergelijke bijeenkomsten worden over het algemeen druk bezocht. In de vakantieperiode wordt er eveneens van alles georganiseerd, zoals uitstapjes naar Duinrell of De Efteling, voetbalwedstrijden en diverse andere spelen en spelletjes. Veel van deze activiteiten zijn overigens gericht op kinderen tot 13 jaar. Voor de oudere jeugd is er wat minder te doen. Er zijn reeds verschillende oproepen in de bewonerskrant gedaan om tot oprichting van een tienersociaal centrum of ideeën aan te dragen voor de inrichting en het gebruik van de speciaal voor jongeren bedoelde kelderruimte onder het buurthuis, maar dit komt slechts moeizaam tot stand. Wel is inmiddels vanuit het stadsvernieuwingsfonds Welzijn geld beschikbaar gesteld voor de verbouwing en inrichting van deze ruimte, terwijl het jongerenwerk zelf gefinancierd zou kunnen worden van het geld dat is vrijgekomen door de sluiting van het aan de rand van de wijk gelegen open jongeren centrum KCC. De activiteiten voor volwassenen liggen voornamelijk op het creatieve, sportieve en rekreatieve vlak. Meer aandacht is gewenst voor ontmoetingsactiviteiten en voor migrantenwerk.

Buurtcentrum Schiemond.

In het buurtcentrum zijn een tweetal beroepskrachten werkzaam: een full-time coördinerend sociaal-cultureel werker en een part-time sociaal-cultureel werkster met de nadruk op peuter- en kinderwerk.

Voorts is het opbouwwerk vanuit het buurtcentrum werkzaam voor 20 u/wk en het dienstencentrumwerk voor 15 u/wk.

Als organisatievorm is gekozen voor een vereniging waarvan elke inwoner van Schiemond tegen een geringe financiële bijdrage lid kan worden. Binnen het buurtcentrum is ook de Buurtwinkel gevestigd, een organisatie van vrijwilligers, waar bewoners terecht kunnen met vragen, problemen en suggesties.

e. Speelvoorzieningen

De jeugd is voor het buiten spelen voornamelijk aangewezen op de openbare binnenterreinen. Voor de peuters en kleuters is op het binnenterrein tussen Demopstraat en Baloeranstraat een speelterreintje aangelegd met een klimrek e.d. Op het binnenterrein tussen de Mayflowerstraat en de Baloeranstraat is een zgn. basketbalkooi neergezet. Omdat door omwonenden (veelal ouderen en jonge gezinnen met kleine kinderen) nogal eens klachten geuit zijn i.v.m. overlast van de oudere jeugd - volgens de bewoners voornamelijk van buiten de wijk afkomstig - is de kooi inmiddels verwijderd en zijn bloembakken neergezet om voetballen e.d. te voorkomen. Een aantal actieve bewoners vormt thans samen met enkele beroepsmatig bij Schiemond betrokken mensen de zgn. pleincommissie om tot een andere inrichting van het binnenterrein te komen.

Voorbeeld van speelvoorzieningen op een van de binnenterreinen.

De wandelpromenade langs de Maas.

f. Groen

Het groenplan voor Schiemond voorziet onder meer in

- een groene wandelpromenade langs de Maas
- speelruimte voor de jeugd
- een plantentuin voor ouderen.

Door landschapsarchitectenbureau Bakker en Bleeker is een schetsontwerp gemaakt voor de inrichting van het plein tussen het buurtcentrum en de basisschool. Vanuit de bewoners waren onder meer als eisen gesteld:

- goede bereikbaarheid voor iedereen, inclusief rolstoelgebruikers
- de verlaging handhaven, om 's winters de mogelijkheid te hebben het plein onder water te zetten en te gebruiken als ijsbaantje
- het plein zelf uitvoeren als speelterrein, met bomen en ander groen langs de randen
- een open karakter

Helaas hebben de oude funderingen van de voormalige distilleerderij roet in het eten gegooid en bleek het voorgestelde schetsontwerp niet uitvoerbaar. Op dit moment wordt nog naar nieuwe mogelijkheden gezocht.

Het groen in de wijk is daarmee op dit moment vooralsnog beperkt tot enkele kleine grasveldjes op de openbare binnenterreinen en de privétuinen van de begane grond woningen. Voorts is nabij fase 4 een bescheiden wijkpark gepland.

3.

BELEVING VAN HET WONEN IN SCHIEMOND

3.1

Woonbeleving - algemeen

Om een eerste indruk te krijgen, hoe men het wonen in Schiemond in algemene zin ervaart, is allereerst gevraagd wat men de meest aantrekkelijke en minst aantrekkelijke kanten vindt van het wonen in Schiemond. Het gaat hierbij primair om spontane reacties, vanuit de idee dat op deze wijze in eerste instantie de meest manifeste gevoelens en ervaringen naar voren zullen komen. Pas in tweede instantie is doorgevraagd naar specifieke aspecten zoals de waardering van de woning, de woonomgeving, de voorzieningen en de beleving van sociale (on)veiligheid. Het merendeel der respondenten (30 maal) noemt zowel positieve als negatieve punten. Slechts 8 respondenten noemen alleen negatieve punten, terwijl 5 respondenten alleen positieve punten noemen. Het totale aantal negatieve opmerkingen overtreft het aantal positieve opmerkingen met respectievelijk 75 negatief versus 62 positief.

Vooraf de woning zelf en het wonen aan het water worden door veel bewoners als positief ervaren. Een enkeling noemt als meest positief punt de burens, het ontbreken van verkeersdrukte, de school dichtbij huis, de winkel op loopafstand. Anderen hanteren meer algemene termen zoals "goede buurt" of "schone buurt". De negatieve reacties betreffen vooral het hoge percentage buitenlanders in de buurt, vuiloverlast, lawaai-overlast en vernieling/bekladding. Meer incidenteel gemaakte opmerkingen betreffen o.a. het lelijke, braakliggende binnenterrein, de slecht onderhouden tuinen, het gebrek aan vertier, de dure stadsverwarming, of het ontbreken van stopkontakten in de gang, al met al dus een nogal divers scala aan opmerkingen. Tabel 7 geeft een beeld van de meest frekwent gemaakte opmerkingen.

3.2

Woning en woonomgeving

Bij verder doorvragen naar de beleving van de fysieke woonomgeving - de woning zelf, het buitengebied en de voorzieningen - blijkt het aantal respondenten met negatieve opmerkingen duidelijk te overheersen:

- a. de woning zelf : 27 x positief, 32 x negatief
- b. de woonomgeving : 13 x positief, 33 x negatief
- c. de voorzieningen : 16 x positief, 26 x negatief

Tabel 7: Woonbeleving algemeen

Meest genoemde positieve punten:

- de woning zelf	23	respondenten
- wonen langs het water	16	
- prettig wonen	3	
- fijne buren	3	
- gezellig	2	
- weinig verkeer	2	
- speelgelegenheid	2	

Meest genoemde negatieve punten:

- vuiloverlast (vuilniszakken, vervuiling van portiek, poorten e.d.)	14	
- te veel buitenlanders, te veel verschillende nationaliteiten	14	
- vernielingen/bekladding	8	
- gehorigheid	5	
- weinig winkels, winkels te ver, winkel te duur	4	
- ongezellig, weinig contact	3	
- overlast kinderen	2	
- heroïne overlast	2	
- veel politie patrouille	2	

Een kwart van de respondenten vindt de woning prima, zelfs ideaal; 20% noemt vooral de grootte van de woning. Andere positieve punten zijn het uitzicht, de aanwezigheid van een lift, een dubbel balkon, goede isolatie, de kunststof ramen e.d. Negatieve punten betreffen onder meer de tocht en windoverlast (5 maal genoemd), te hoog (4 maal), te kleine slaapkamers (4 maal), en voorts een diversiteit aan incidenteel gemaakte opmerkingen over o.a. de keuken (te klein, onhandig ingedeeld, te open), de berging (te ver weg, slecht verlicht), het onderhoud of het feit dat niet iedereen de voordeur sluit.

Ook ten aanzien van de woonomgeving zijn de reacties nogal divers. Positieve opmerkingen betreffen onder meer de goede bereikbaarheid per openbaar vervoer (6 maal), parkeergelegenheid (2 maal), de speelvoorzieningen (2 maal), de centrale ligging (één maal) en de herkenbaarheid als "jouw wijk" (één maal). Deze zelfde aspecten worden door andere respondenten juist als negatief bestempeld. Niet minder dan 15 respondenten noemen de slechte bereikbaarheid per openbaar vervoer als negatief punt van de woonomgeving. Andere negatieve punten betreffen o.a. de drukte van de Vierhavenstraat (6 maal), verpaupering en vandalisme (5 maal), weinig winkels (3 maal), weinig speelvoorzieningen (3 maal), junks, rondhangende jongeren, lelijke binnen-terreinen etc.

Wat de voorzieningen betreft wordt als postief punt genoemd dat er (nu) een winkel is (9 maal), de school zijn dichtbij (5 maal), er is een goed buurtcentrum (3 maal) en ook de apotheek en de dokter zijn dichtbij (resp. 3 maal en één maal genoemd). Als negatieve punten worden genoemd:

- weinig winkels	14 maal
- weinig speelvoorzieningen	7
- slechte school (te vol, te veel buitenlanders, te laag niveau)	7
- geen bank en/of postkantoor	5
- winkel is te duur	4
- te weinig te doen voor jongeren	4
- geen creche	1
- geen middelbare school	1
- weinig groen	1
- weinig parkeergelegenheid	1

3.3 Sociale structuur

De veronderstelling dat van een hechte sociale structuur in Schiedmond geen sprake is, wordt door de bewonersenquête duidelijk bevestigd. Weliswaar maken de meeste respondenten wel eens een praatje met de burens in het portiek of op de galerij, maar veel verder komt men niet, terwijl het aantal bezoekkcontacten erg beperkt is (tabel 8). Groeten of een praatje maken gebeurt doorgaans met mensen van verschillende nationaliteiten. Een aantal mensen heeft alleen contact met de eigen buurman/vrouw, of heeft voornamelijk kontakten met andere ouders/moeders, bij school. Verschillende respondenten geven aan "geen tijd" te hebben voor kontakten of vinden zichzelf "geen mens voor kontakten". Anderen klagen juist over de anonimiteit en het gebrek aan contact, of noemen het contact uitgesproken negatief (b.v. ruzie over lawaaioverlast van kinderen, geroddel over buitenlanders, taalproblemen). Bij de bezoekkcontacten worden vergelijkbare opmerkingen gemaakt. Vrienden en kennissen in de wijk blijken bij doorvragen vaak familieleden te zijn (13 maal). Voorts blijkt de vrienden- en kennissenkring veelal beperkt te blijven tot mensen van de eigen nationaliteit.

Gemeenschappelijke activiteiten vinden eveneens op beperkte schaal plaats (tabel 9). Voor zover het georganiseerde activiteiten betreft gaat het veelal om activiteiten in het buurtcentrum (bingo, play back show) of om activiteiten buiten de wijk. Nogal wat respondenten geven aan "geen tijd" te hebben voor dergelijke activiteiten of hier "geen behoefte aan" te hebben (resp. 5- en 12 maal). Gemeenschappelijke activiteiten in informeel verband betreffen ondermeer burenhulp, het samen schoonmaken van trap of portiek, met buurtgenoten boodschappen doen of koffiedrinken e.d. Ook ten aanzien van dit soort activiteiten geven verschillende respondenten aan hier geen tijd voor te hebben of er geen behoefte aan te hebben.

Tabel 8: Sociale kontakten in Schiedam

---

1. Aantal mensen met wie men wel eens een praatje maakt	
a. portiek/galerij	b. elders in de wijk
g��en : 6 maal	g��en : 22 maal
1 : 8 maal	1 : 1 maal
2-5 : 16 maal	2-5 : 4 maal
> 5 : 15 maal	> 5 : 15 maal
2. Aantal mensen bij wie men wel eens op bezoek gaat (excl. familie)	
a. portiek/galerij	b. elders in de wijk
g��en : 25 maal	g��en : 41 maal
1 : 12 maal	1 : -
2-5 : 7 maal	2-5 : 3 maal
> 5 : -	> 5 : 1 maal
3. Aantal vrienden/kennissen/familie in de wijk	
g��en : 7 maal	
1 : 13 maal	
2-5 : 13 maal	
> 5 : 12 maal	

3.4 Ergernis over medebewoners

Van de 45 respondenten geven er 37 aan zich weleens te ergeren aan de mensen in de wijk vanwege hun gedrag of activiteiten. In een op de drie gevallen gaat het om de direkte- boven- of benedenburen of om mede bewoners uit het portiek. Tien respondenten geven aan zich vooral aan buitenlanders te ergeren, terwijl kinderen/jongeren eveneens geregeld worden genoemd (11 maal). Een groot deel van de ergernis richt zich op vuiloverlast (23 maal). Andere bronnen van ergernis zijn de vernielingen en bekladdingen (12 maal), lawaai-overlast (12 maal), bevuiling (6 maal) en het sleutelen onder de poorten (6 maal), alsmede een scala aan incidenteel genoemde punten, zoals rondhangende jongeren, slecht onderhouden tuinen, heroïnehoertjes, muizen en kakkerlakken.

Tabel 9: Deelname aan gemeenschappelijke activiteiten

---

1. In georganiseerd verband (buurtcentrum e.d.)	
ja : 14 maal	
nee : 31 maal	
2. In informeel verband	
ja : 13 maal	
nee : 32 maal	

3.5

Verhuisgeneigdheid

Niet minder dan 16 respondenten geven aan, indien mogelijk naar een soortgelijke woning in een andere wijk te willen verhuizen. Meest genoemd motief is "te veel buitenlanders" (5 maal). Andere redenen zijn b.v. de teleurstelling over "allerlei dingen die niet deugen", vandalisme en onveiligheid en de onvermijdelijke "etensluchtjes".

Het aantal respondenten met concrete verhuisplannen is overigens aanzienlijk minder. Van de vier respondenten staat er één ingeschreven voor een woning in Delfshaven, één zoekt een eengezinswoning, één respondent is op zoek naar een grotere woning in een rustig dorp en eveneens één respondent "wil terug naar Brabant". Een enkeling geeft aan wel weg te willen maar geen (verhuis)geld te hebben.

3.6

Onvrede onder jongeren

De bewonersenquête heeft een duidelijk beeld opgeleverd van de meest manifeste knelpunten en de wensen die bij bewoners leven om een en ander te verbeteren. Vanwege het grote aantal vragen kon echter niet op alle aspecten van het wonen in Schiemond even diepgaand worden ingegaan. Ook het aantal ondervraagde personen is zodanig, dat bepaalde aspecten wellicht wat onderbelicht zijn gebleven. Daarom zijn ter aanvulling enkele gesprekken gevoerd met mensen, die beroepsmatig of anderszins intensief bij de wijk zijn betrokken. De hieruit naar voren gekomen informatie is grotendeels verwerkt in de beschrijving van de wijk-karakteristiek (hoofdstuk 2). Hier wordt beknopt ingegaan op de positie van jongeren in de wijk.

Ten behoeve van de ontwikkeling van een beleidsplan jongerenwerk Bospolder-Tussendijken + Schiemond zijn door twee ambulante jongerenwerkers gesprekken gevoerd met 13 jongeren in Schiemond en Bospolder - Tussendijken, waarvan 5 uit Schiemond (zie ook Brewster en Nullens, 1987). Omdat voor jongeren tot 10 jaar al de nodige activiteiten worden georganiseerd (door het buurtcentrum), heeft men zich vooral op jongeren in de leeftijd van 14-25 jaar gericht. Er is duidelijk sprake van onvrede in deze groep. Specifieke voorzieningen zijn er niet voor hen en de activiteiten in het buurtcentrum spreken in het algemeen niet zo aan. Bovendien leeft bij nogal wat jongeren de idee dat ouderen hen niet serieus nemen. Weliswaar is in de kelderruimte van het buurthuis een ruimte voor hen gereserveerd, maar voldoende geld voor de inrichting is er niet (terwijl volgens hen wél geld beschikbaar blijkt voor een dure bar en duur handarbeidmateriaal ...). Als zij al eens meedoen aan activiteiten in het buurtcentrum, b.v. bij een playback show, tonen ouderen weinig interesse en waardering. Mede hierdoor blijven jongeren sterk gericht op de wijk van herkomst: dáár wonen hun vrienden en dáár kun je nog terecht in een café op de hoek.

Een ander probleem betreft de huisvesting. Verschillende jongeren willen graag zelfstandig wonen, maar komen (vanwege hun lage punten aantal) voorlopig niet in aanmerking. Vooral in combinatie met werkloosheid kunnen de spanningen thuis hoog oplopen. Geregeld wordt het ambulante jongerenwerk dan ook gekonfronteerd met weglopers.

Om de leefsituatie van jongeren te verbeteren, worden momenteel door het ambulant jongerenwerk verschillende activiteiten voorbereid op het gebied van opleiding/onderwijs, sport en recreatie.

4.

SOCIALE (ON)VEILIGHEID IN SCHIEMOND

4.1 Gehanteerde informatiebronnen

Om na te gaan hoe het gesteld is met de zogenaamde kleine criminaliteit in Schiedam, zijn verschillende methoden gevolgd:

a. Analyse van gegevens van de politie.

Bij de Herkenningsdienst van de gemeentepolitie Rotterdam zijn cijfers opgevraagd over de delikten

- inbraken in/diefstal uit woningen, winkels, scholen e.d.,
- diefstal vanaf de openbare weg, met name (brom)fietsendiefstal, autodiefstal en inbraak in/diefstal uit auto's,
- vernielingen,
- openbare geweldpleging.

Uiteraard betreft dit alleen de ter kennis van de politie gekomen delikten. Over de periode maart 1981 - augustus 1987 zijn in totaal 320 delikten geregistreerd. Zo nauwkeurig mogelijk is hiervan nagegaan waar deze delikten in de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden, teneinde eventuele concentratiepunten op te kunnen sporen.

b. De bewonersenquête.

In deze enquête is gevraagd of, en zo ja, hoe vaak men slachtoffer is geworden van inbraak, (fietsen)diefstal, vernielingen en openbare geweldpleging. Voorts is gevraagd of, en zo ja, waar men zich in de wijk ('s avonds) onveilig voelt. Omdat het hier om een steekproef van 45 bewoners gaat, valt uiteraard geen volledig beeld te geven. Wel is het mogelijk eventuele omissies in het bestand van de politie op het spoor te komen en de politiegegevens aan te vullen met niet-aangegeven delikten.

c. Eigen observaties.

Deze methode is vooral gevolgd om concentratiepunten van vernielingen en bekladding op te sporen.

4.2. Inbraak in/diefstal uit woningen

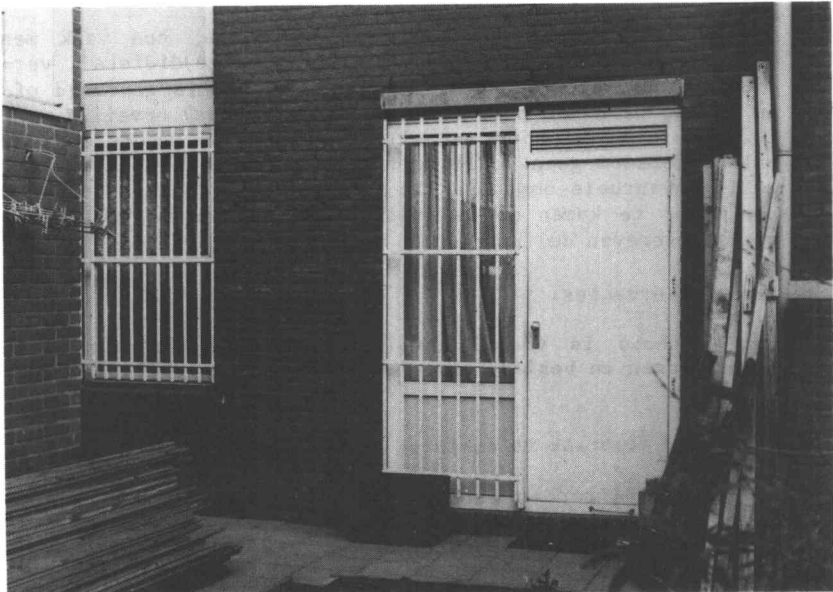
Vanaf begin 1981 tot en met augustus 1987 zijn van dit delikttype door de Herkenningsdienst van de gemeentepolitie de volgende aantallen geregistreerd:

1981	:	15 maal
1982	:	13 maal
1983	:	17 maal

1984	:	18 maal
1985	:	22 maal
1986	:	44 maal
1987	:	22 maal (t/m augustus)

In totaal dus 150 inbraken. Bij de interpretatie van deze cijfers moet uiteraard wel rekening gehouden worden met het feit, dat het aantal woningen in deze periode gestadig is toegenomen. De inbraken over 1981 betreffen voornamelijk inbraken in een kantoor aan de Pelgrimsstraat. De inbraken over 1982 hebben voornamelijk betrekking op het voormalige jongeren centrum aan de Pelgrimsstraat no.4, terwijl de inbraken over 1983 in meerderheid hebben plaatsgevonden in de toenmalige bouwkeet aan de Pelgrimsstraat resp. Dempostraat. Ten tijde van de enquête gaven verschillende bewoners aan dat recent in de Baloeranstraat van niet minder dan 17 balkons wasgoed van de lijn is gestolen.

Van de 44 inbraken in gebouwen over 1986 hebben er 30 plaatsgevonden in woningen of bergingen. De overige 14 zijn geregistreerd in de school aan de Kedoestraat en de Jan Bakcx in de Japarastraat, de supermarkt resp. de bouwkeet aan de Pelgrimsstraat en het café aan de Vierhavenstraat.

Voorbeeld van door bewoners genomen preventieve maatregelen

De bewonersenquête voegt aan dit beeld de volgende informatie toe. In totaal zijn acht inbraken/diefstallen uit woningen geregistreerd:

- 1 inbraak in een woning aan de Slamstraat,
- 1 inbraak in een berging aan de Pelgrimsstraat,
- 1 insluiping m.b.v. een sleutel door "bekenden", aan de Japarastraat,
- 1 diefstal (van een skelter) uit een portiek aan de Mayflowerstraat,
- 1 diefstal van schilderijen uit de gemeenschappelijke hal van woningen aan de Baloeranstraat,
- 1 diefstal uit de gemeenschappelijke gang van woningen aan de Sibajakstraat,
- 1 diefstal uit de gemeenschappelijke hal van woningen aan de Sibajakstraat,
- idem aan de Indrapoerastraat.

Beide eerstgenoemde delikten zijn ook in het HKD-bestand terug te vinden. De overige zes delikten zijn niet door de politie geregistreerd, waarschijnlijk omdat hiervan geen aangifte is gedaan. Het gaat hier merendeels om tamelijk lichte vergrijpen.

Kijken we vervolgens waar de inbraken hebben plaatsgevonden, dan valt vooral op dat langs de randen van het gebied - met name in de Pelgrimsstraat, Westkousdijk en Japarastraat - aanzienlijk vaker wordt ingebroken dan in de meer richting Maas gelegen woningen. Naast de woningen hebben vooral de scholen aan de Japarastraat en de Westkousdijk, het (voormalige) kantoor annex opslagplaats aan de Pelgrimsstraat no.4 en de bouwkeet aan het begin van de Pelgrimsstraat - later tijdelijk in gebruik als buurthuis - het moeten ontgelden.

Andere concentratiepunten zijn de school aan de Kedoestraat, de latere bouwkeet aan de Dempostraat, de opslagplaats aan de Speedwellstraat en een serie bergingen in de Slamstraat. In de portiekwoningen aan de Indrapoerastraat, de Dempostraat en de Baloeranstraat wordt aanzienlijk minder vaak ingebroken, terwijl in de hoogbouwblokken aan de Maas door de Herkenningsdienst tot nu toe slechts twee inbraken zijn geregistreerd!

4.3 Diefstal vanaf de openbare weg

Van de in de computeruitdraai van de herkenningsdienst voorkomende delikten zijn de volgende tot de categorie diefstal vanaf de openbare weg gerekend:

- a. fietsendiefstal : 11 stuks.
- b. bromfietsendiefstal : 11 stuks.
- c. diefstal vervoermiddel, zonder nadere aanduiding : 5 stuks.
- d. inbraak in/diefstal uit auto's : 85 stuks.
- e. beroving : 1 maal.

Zicht op een van de binnenterreinen met bergingen van de tandwoningen.

In totaal dus 126 registreerde delikten. De door de respondenten gemelde delikten geven de volgende aantallen te zien:

- a. fietsendiefstal : 8 maal (waarvan vier fietsen van één respondent).
- b. bromfietsen diefstal : geen.
- c. diefstal vervoermiddel, zonder nadere aanduiding : geen.
- d. inbraak in/diefstal uit auto's : 7 maal.
- e. beroving : geen.

Omdat in de computer uitdraai van de politie in veel gevallen alleen de straat is aangegeven waar het delikt heeft plaatsgevonden, zonder nadere adresaanduiding, valt niet goed na te gaan in hoeverre de bewonersgegevens en de politiegegevens elkaar aanvullen dan wel overlappen. Uit landelijke slachtofferenquêtes is echter bekend, dat van fietsendiefstal ca. 60% wordt aangegeven, terwijl dit percentage voor bromfietsendiefstal en diefstal uit auto's rond de 80% ligt (Centraal Bureau voor de Statistiek, (1986). De HKD-gegevens aangevuld met de bewonersenquête geven dus een redelijk beeld van wat er in de wijk plaatsvindt.

Met uitzondering van inbraken in auto's zijn de aantallen te klein om op zinvolle wijze per delikttipe een ruimtelijke analyse te kunnen uitvoeren. Daarom zijn de overige delikten samen genomen.

Volgens de gegevens van de Herkenningsdienst heeft driekwart van deze delikten plaatsgevonden langs de Westkousdijk (12 maal), in de Pelgrimsstraat (11 maal) en in de Japarastraat (8 maal). De 8 fietsendiefstallen die in de bewonersenquête naar voren zijn gekomen, hebben respectievelijk plaatsgevonden in de Pelgrimsstraat (2 maal), De Westkousdijk (1 maal bij de speelplaats, 2 maal voor de deur en 1 maal uit de hal) en de Mayflowerstraat (2 maal vanaf de galerij). De 85 geregistreerde inbraken in auto's zijn in de tijd als volgt verdeeld:

1984 :	16 maal
1985 :	13 maal
1986 :	31 maal
1987 :	26 maal (t/m augustus)

Toppers blijken opnieuw de Pelgrimsstraat (21 maal) en de Japarastraat (15 maal), gevolgd door de Westkousdijk en de Sibajakstraat (beide 9 maal), de Mayflowerstraat (8 maal) en de Baloe-ranstraat en Dempostraat (beide 7 maal). Aangezien in de meeste gevallen alleen de straat is genoteerd waarin het delikt heeft plaatsgevonden, zonder nadere adres aanduiding, valt over de exakte plaats weinig te zeggen. Bij de bewonersenquête ligt dit anders. Van de 7 inbraken in auto's die in de enquête naar voren zijn gekomen, blijken er vier onder de poorten te hebben plaatsgevonden (1 maal Mayflowerstraat, 1 maal Slamatastraat, 2 maal Sibajakstraat). De overige drie vonden plaats in de Mayflowerstraat (2 maal) en de Dempostraat (1 maal).

Dit alles overziende kan gekonkludeerd worden, dat het eerder gevonden beeld van een sterke concentratie langs de buitenste randen van de wijk en een afname naarmate men dieper de wijk binnendringt, voor "diefstal vanaf de openbare weg" eveneens blijkt op te gaan, zij het minder sterk dan voor inbraken in woningen.

4.4 Vernielingen

Zoals bekend worden vernielingen zelden aangegeven. De CBS-slachtofferenquête uit 1984 komt op een percentage van 20 à 25% (CBS, 1986). Voor gegevens over dit delikt zijn we dus vooral op andere bronnen aangewezen. Niettemin zijn toch nog 19 geregistreerde vernielingen in de politiecijfers terug te vinden. Echte concentratiepunten komen hieruit niet naar voren. De Pelgrimsstraat en de Dempostraat scoren elk met vier vernielingen nog het hoogst.

Van de 45 respondenten uit de bewonersenquête hebben 34 personen aangegeven dat er wel eens wat van henzelf of een van de huisgenoten is vernield, onder te verdelen naar

- 1 vernieling :	9 maal
- 2 vernielingen :	5 maal
- 3 vernielingen :	10 maal
- 4 of meer :	10 maal

Tabel 10 geeft een beeld van de meest voorkomende vernielingen. Het begrip 'vernieling' is hier overigens ruim opgevat. Bekladding, bevuiling, brandjes e.d. vallen hier eveneens onder.

Tabel 10: Veelvoorkomend vandalisme in Schiemond

---

bekladding berging (buiten en binnen)	15
vernieling ruit in portiek	13
bekladding buitendeur/voor deur	7
vernieling brievenbus/brandjes	6
bekladding trappenhuis	6
beschadiging auto	5
bevuiling liften	4
bevuiling bergingen	4
forceren buitendeur	4

Van de in totaal 101 genoteerde "vernielingen" gaat het in 51 gevallen om een echte vernieling (ruit, deur, brievenbus, auto, groen e.d.) en in 36 gevallen om bekladding (voor deur, trappenhuis, lift, berging). In 10 gevallen is sprake van bevuiling (lift, berging, trap) en in 6 gevallen van (een lichte vorm van) brandstichting.

Voorbeeld van bekladde bergingen van de rugwoningen.

Bekladde brievenbussen in de hal van een portiek.

Volgens de respondenten uit de bewonersenquête zijn de "daders" over het algemeen kinderen en jongeren uit de wijk zelf. In een kwart van de gevallen wordt hier expliciet aan toegevoegd dat het om buitenlandse kinderen/jongeren gaat. Overigens zijn dit voor het merendeel indrukken. Slechts 8 respondenten geven aan daadwerkelijk te weten wie verantwoordelijk is voor de genoemde vernielingen.

Qua lokatie komen uit de bewonersenquête evenmin duidelijke concentratiepunten naar voren. De meeste respondenten geven vernielingen dichtbij huis op, wat in feite voortvloeit uit de vraagstelling. Deze is immers toegespitst op vernieling/bekladding van privébezit en dingen die direkt tot de woning behoren, zoals de entree of het trappenhuis. Daarmee loopt de ruimtelijke spreiding van vernielingen vrijwel parallel aan de ruimtelijke spreiding van de respondenten.

Uit eigen observaties blijkt overigens, dat hier en daar wel degelijk sprake is van een zekere concentratie, met name wat bekladding betreft. Vooral de 'poorten' in de Kedoestraat springen er negatief uit, o.a. ter plekke van de Mayflowerstraat en de Sibajakstraat. Andere concentratiepunten zijn de half verdiept gelegen bergingen aan de achterzijde van de Pelgrimsstraat en ook de bergingen elders, de hoek Pelgrimsstraat-/Mayflowerstraat en de onderbouw van de hoogbouw aan de kop van de Sibajakstraat.

4.5 Openbare geweldpleging

Dit delikt komt in de HKD-gegevens slechts vier maal voor: één maal in het groen langs de Japarastraat, één maal in de winkel aan de Pelgrimsstraat, één maal in de Sibajakstraat en één maal in de Slammatstraat. Ook hier geldt als kanttekening, dat dit deliktype maar weinig wordt aangegeven, zodat op basis van de politiecijfers geen konklusies mogelijk zijn.

In de bewonersenquête komen evenmin veel gevallen van openbare geweldpleging naar voren. Wel hebben zich enkele situaties voorgedaan die door de desbetreffende respondent als bedreigend zijn ervaren. In totaal gaat het om vijf gevallen:

- een respondente is 's avonds op de "Maasboulevard" lastig gevallen door een groepje jongens in een auto,
- in drie gevallen was sprake van verbaal geweld (grote mond), o.a. van een junk die naar binnen wilde en overlast van een groepje jongeren, 's nachts voor de deur,
- een geval van agressief kinderspel, waarbij een meisje werd geslagen door een buurjongen; uit wraak voor een reprimande van een voorbijganger vloog naderhand nog een steen door de deur.

4.6 Onveiligheidsbeleving

Niet minder dan 27 van de 45 respondenten geven aan zich (op bepaalde plekken) in de wijk onveilig te voelen, met name 's avonds. Tabel 11 geeft een overzicht van de meest genoemde plekken en de redenen voor deze onveiligheidsgevoelens. De boulevard en de poorten in de Kedoestraat springen er duidelijk uit.

Plekken waar men zich onveilig voelt, worden veelal gekenmerkt door onvoldoende verlichting, onoverzichtelijkheid en gebrek aan toezicht. Ook de aanwezigheid van bepaalde personen (hoertjes en hun klanten, rondhangende jongeren e.d.) werkt erg bedreigend.

Een enkeling noemt onveilige plekken om andere redenen dan sociale (on)veiligheid. Dit betreft met name de boulevard vanwege de te lage hekken, het 'café boven water' (een bouwallige keet langs het water), wat voor kinderen vanwege het water eveneens gevaarlijk is en de verkeersonveilige oversteek bij de supermarkt.

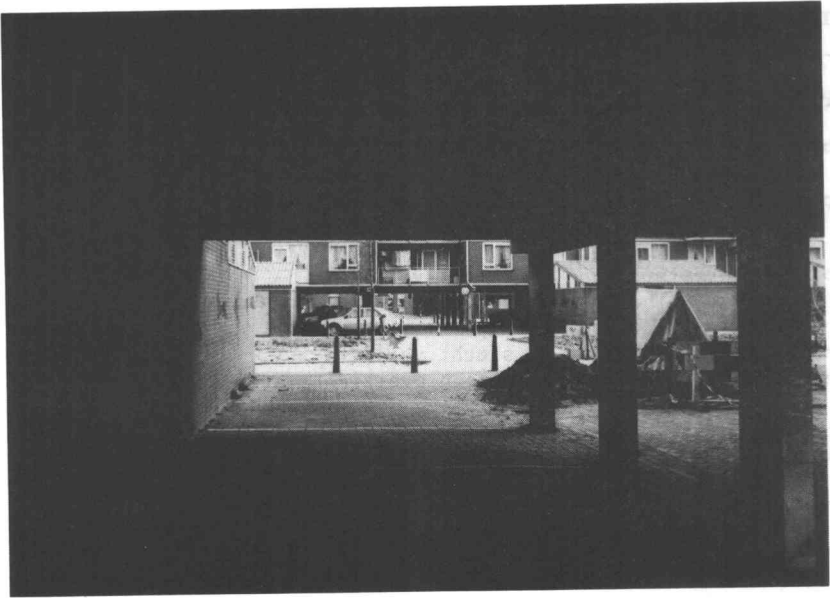
Tabel 11:   Onveilige plekken + motieven

<u>plek</u>	<u>reden</u>	<u>aantal</u>
boulevard	slecht verlicht	9
poorten Kedoestraat	slecht verlicht + weinig overzicht	9
binnen terreinen	slecht verlicht + rondhangende jongeren	7
half verdiept gelegen bergingen	slecht verlicht + geen overzicht (struiken)	7
overall, ook in huis lift	- geen andere mensen	2 1
boulevard	hoertjes + klanten	1
Pelgrimsstraat	vrachtw. rijders die in hun auto slapen	1
route Pelgrimsstraat - tramhalte	slecht verlicht + alleen huizen aan één kant	1
hoekflats Sibajakstraat	slecht verlicht	1

4.7   Resumé

Uit de politiecijfers blijkt duidelijk dat bewoners van Schie-
mond regelmatig te kampen hebben met zgn. kleine criminaliteit.
Veel van de delikten vinden plaats langs de randen van de wijk,
met name aan de kant van de Pelgrimsstraat, Westkousdijk en Ja-
parastraat. Dieper in de wijk en in/rond de hoogbouwblokken
langs de Maas worden door de politie opmerkelijk weinig delik-
ten geregistreerd.

Ook uit de bewonersenquête komt het nodige naar voren. Vanwege
het beperkt aantal respondenten valt op grond van de bewoners-
enquête weinig te zeggen over de ruimtelijke spreiding c.q.
eventuele concentratiepunten. Zo blijken vernielingen in de ge-
hele wijk voor te komen. Eigen observaties bevestigen dit beeld
gedeeltelijk. Weliswaar komen vernieling en bekladding in de
gehele wijk voor, maar met duidelijke concentraties ter plaatse
van de poorten, de half verdiept gelegen bergingen en de
overige bergingen.

Eén van de poorten aan de Kedoestraat.

Om te achterhalen welke mogelijkheden de bewoners zelf zien voor verbetering van hun wijk, zijn in eerste instantie de spontane antwoorden genoteerd op de (open) vraag: "Welke maatregelen zouden naar uw mening moeten worden genomen om de kleine criminaliteit in deze wijk te verminderen en de veiligheid te vergroten". Pas in tweede instantie is verder doorgevraagd en zijn een aantal mogelijke maatregelen voorgelegd met het verzoek om een reactie.

De spontane reacties betreffen onder meer:

. meer politie (surveillance)	12 maal
. ander/beter toewijzingsbeleid	5 maal
. criminaliteit strenger aanpakken	3 maal
. meer daden van de politie	3 maal
. meer buurthuis activiteiten voor kinderen en jongeren	3 maal
. beter opletten door bewoners	2 maal

Andere opmerkingen betreffen b.v. meer aandacht voor criminaliteit en veiligheid op school, betere contacten, minder discriminatie, betere verlichting en beveiliging, heropvoeding van mensen en bouwkundige maatregelen (toegangsdeur niet van glas, ook bel aanbrengen ter plaatse van afgesloten achteringang). Twee op de drie respondenten hebben een of meer opmerkingen gemaakt in deze trant. De overige 15 respondenten wisten in eerste instantie geen maatregelen te bedenken. Dit ligt anders wanneer mensen een aantal mogelijke maatregelen krijgen voorgelegd. In dat geval kruist vrijwel iedereen één of meer maatregelen aan als zinvol en gewenst:

. beter toezicht	28 maal
. ander toewijzingsbeleid	27 maal
. beter onderhoud	20 maal
. vaker/consequenter aanspreken van overlast gevende bewoners	16 maal
. betere inrichting woonomgeving	15 maal
. organiseren van activiteiten	
- voor kinderen	11 maal
- voor de jeugd	10 maal
- voor volwassenen	6 maal

Tabel 12 geeft een overzicht van de maatregelen die in de ogen van Schiemond bewoners zinvol zijn, gekoppeld aan de instantie die volgens hen het meest in aanmerking komt om deze maatregelen ook daadwerkelijk toe te passen.

**Tabel 12:   Verbeteringsmaatregelen, aangekruist door bewo-
ners**

Uit te voeren door:

a. St. Onze Woning:

. beter onderhoud gebouwen	13 maal
. ander toewijzingsbeleid	10
. aanspreken overlastgevers	5
. meer controle op mensen	4
. meer speelvoorz. binnenterrein	2
. beter straat onderhoud	1
. afsluiten toegang tot bergingen	1
. meer (goedkope) winkels	1
. verlichting binnenterreinen	1
. hekken langs de Maas	1

b. Buurtcentrum:

. organisatie jeugdactiviteiten	13 maal
. activiteiten voor volwassenen	2
. speciaal iemand voor klachten over vandalisme	1
. meer directe benadering van mensen	1
. aanspreken overlastgevers	1

c. Bewoners zelf:

. aanspreken overlastgevers	6 maal
. beter toezicht	3
. zelf clubs oprichten	3
. beter gedrag	1

d. Basisschool:

. vergroting capaciteit	2 maal
. kleinere klassen	1

e. Politie:

. meer/beter toezicht	21 maal
. aktievere wijkagent	6
. aanspreken overlastgevers	3
. alternatieve straffen voor vandalen	1

Vervolg tabel 12: Verbeteringsmaatregelen aangekruist door bewoners

---

f. Gemeente:

. ander toewijzingsbeleid	17 maal
. meer verlichting	8
. meer winkels	7
. betere speelplaatsen	5
. sporthal	2
. beter openbaar vervoer	2
. vaker vuilophaal	2
. meer toezicht	1
. computercursus voor kinderen	1
. crèche	1
. beter onderhoud binnenterrein	1
. beter onderhoud wegdek	1

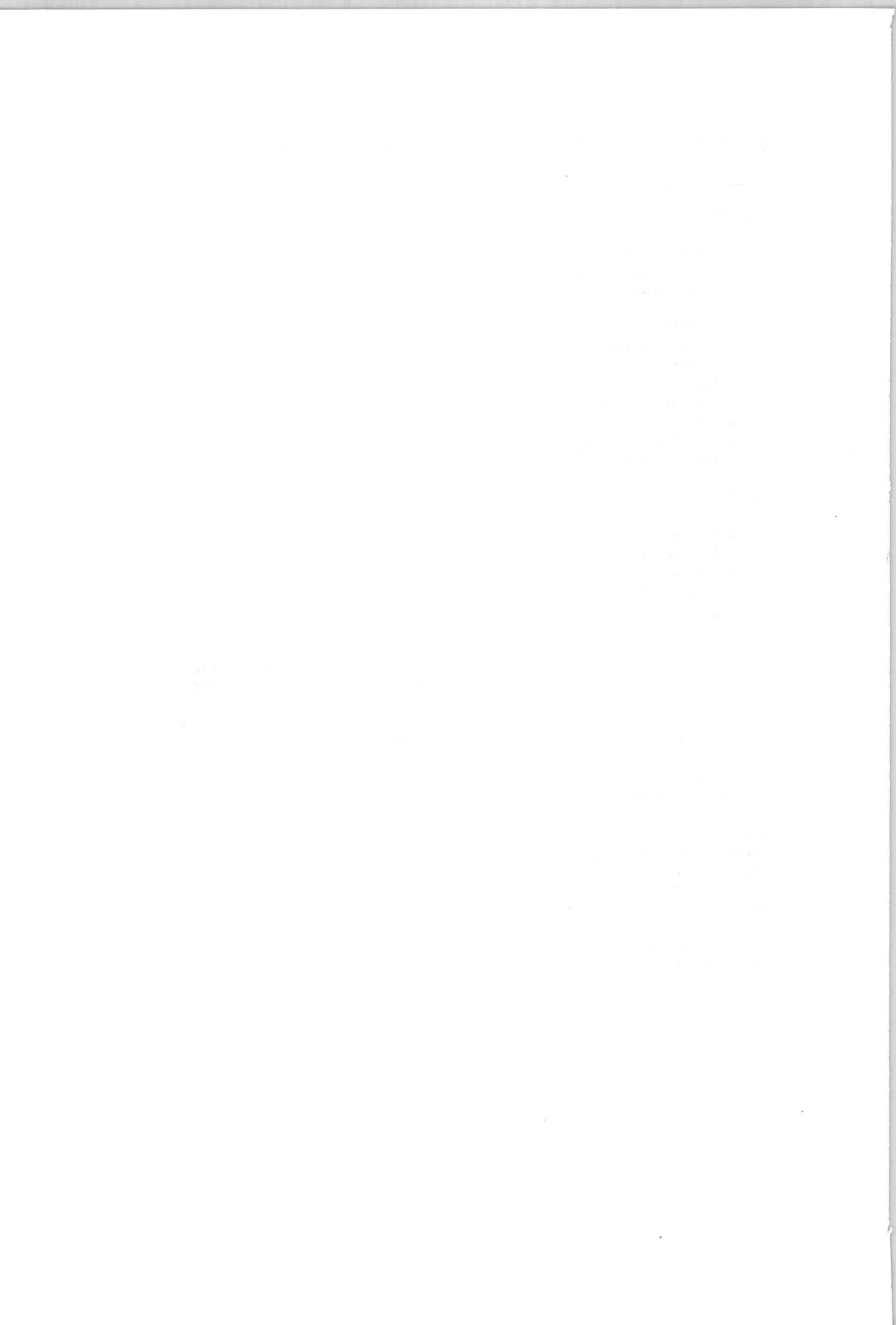
g. Anderen:

. Roteb - beter toezicht op vuil buiten zetten	2 maal
. Sociaal werker - aanspreken overlastgevers	2

Tenslotte is gevraagd in hoeverre men naast de genoemde suggesties eventueel nog andere suggesties ter verbetering heeft. Verrassend nieuwe suggesties heeft dit niet opgeleverd. De opmerkingen zijn bovendien erg divers. Ter illustratie een aantal suggesties die een nadere overweging waard zijn:

- .onmogelijk maken op het dak te komen
- .sleutelen onder de poorten aanpakken
- .toegangsdeuren tot bergingen afsluiten
- .portieken afsluiten
- .bordjes in de lift 'geen fietsen a.u.b.'
- .minder makkelijk maken om op en over balkons te klimmen
- .rubberen tegels onder de klimrekken
- .30 km borden in de wijk
- .verbetering oversteek Vierhavenstraat (b.v. verkeerslichten bij tramhalte en snackbar)
- .vuilcontainers plaatsen

6.1 Algemeen beeld

Wanneer we de resultaten van de bewonersenquête en de informatie uit gesprekken met sleutelpersonen, bewonerskrantjes en archiefstukken in gedachten nog eens de revue laten passeren, dan dringt zich een sterk ambivalent beeld op.

Enerzijds heeft Schiemond haar bewoners veel te bieden: een goede, ruime woning, niet ver van de wijk van herkomst en vlak bij de Maas, een rivier vol spanning en dynamiek. En voorts een basisschool op loopafstand, een fraai nieuw buurthuis en een "eigen" supermarkt.

Anderzijds wordt Schiemond gekenmerkt door een groot aantal knelpunten. Al vanaf het begin hebben de bewoners veel tegenslag ervaren. De grond bleek zwaar verontreinigd. De daarmee in verband staande wens om stalen waterleiding buizen toe te passen, i.p.v. P.V.C. buizen kon slechts na een moeizame strijd worden gerealiseerd. De wens van "koken op gas" is alleen in de 3e fase gehonoreerd. Gezien de veelal lage inkomens/uitkeringen hebben nogal wat bewoners moeite met de huursprong t.o.v. hun vorige woning. En ook nu, op een moment dat de wijk haar vierde en laatste fase ingaat, zijn er nog vele knelpunten op te lossen. Sommige binnenterreinen liggen er nog steeds niet erg aantrekkelijk bij, er is vrij veel overlast van graffiti en vernielingen, velen voelen zich - mede als gevolg van de gebrekkige verlichting - vooral 's avonds niet veilig in de wijk en er heerst grote onvrede over de in de ogen van veel bewoners volstrekt scheve verhouding tussen het percentage Nederlanders en het percentage mensen van buitenlandse afkomst. Niet minder dan 1 op de 3 bewoners zou dan ook liever verhuizen als hij of zij daartoe de kans had. Er is dus alles aan gelegen om de nodige maatregelen te nemen, teneinde van Schiemond een aantrekkelijke(r) woonwijk te maken, waar het goed wonen is.

In dit slothoofdstuk vatten we de voornaamste knelpunten in de ruimtelijke en sociale structuur nog eens kort samen, zowel gezien vanuit de onderzoekuitkomsten als vanuit theoretische inzichten zoals thans beschikbaar zijn. Op basis hiervan worden vervolgens enkele concrete aanbevelingen geformuleerd.

6.2 Kwetsbare plekken in de fysieke structuur

Om vast te stellen welke plekken extra kwetsbaar zijn ten aanzien van veel voorkomende zgn. kleine criminaliteit vernielingen, diefstal, lichte inbraken e.d.) zijn de volgende criteria relevant (Van der Voordt en Van Wegen, 1986).

a. Aanwezigheid van mensen

Van zichtbare en voelbare aanwezigheid van mensen gaat doorgaans een preventieve werking uit. Of mensen nu wel of niet daadwerkelijk zullen ingrijpen is daarbij niet zozeer het belangrijkste. Voor potentiële daders is het gedrag van omstanders immers onvoorspelbaar en de aanwezigheid van mensen vergroot hoe dan ook de pakkans c.q. de kans op sancties. Ruimten die uitnodigen tot verblijf zijn in principe dus minder kwetsbaar, terwijl gebieden die er (op bepaalde tijden) leeg en verlaten bij liggen, juist extra kwetsbaar zijn. Toch kan de aanwezigheid van mensen ook risico verhogend werken, met name wanneer het om de potentiële daders zelf gaat. Plekken die uitnodigen tot concentraties van rondhangende jongeren blijken vaak extra kwetsbaar voor vandalisme, terwijl plekken die vanwege de lokatie, inrichting of functie junks en andere ongewenste personen aantrekken, eveneens kwetsbaar zijn.

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

Of mensen daadwerkelijk in zullen grijpen, wanneer zich negatieve ontwikkelingen voordoen, hangt sterk af van de mate van betrokkenheid. Over het algemeen blijkt dat mensen zich méér betrokken voelen bij hun woonomgeving naarmate beter aan de volgende voorwaarden is voldaan.

- Afstemming van de vormgeving en inrichting op wensen en behoeften van gebruikers. Wanneer mensen ergens naar tevredenheid wonen en van plan zijn hier ook in de toekomst te blijven wonen, is de betrokkenheid vaak groot en neemt ook de bereidheid zich zonodig voor de buurt in te zetten navenant toe.
- 'Perceived control', d.w.z. de mate waarin mensen de idee hebben zelf invloed uit te kunnen oefenen op hun omgeving, deze als het ware te "beheersen". Een belangrijk aspect in dit verband is de schaal van de bebouwing: hoe meer woningen per entree, hoe meer woningen per bouwblok hoe groter het aantal bouwlagen en hoe groter het aantal onderlinge verbindingen (b.v. in de vorm van loopbruggen), hoe sterker het gevoel van anonimiteit en hoe zwakker de eigen invloed en betrokkenheid (Newman, 1972; Coleman, 1985). Een ander belangrijk aspect is de hechtheid van de sociale structuur. In een gebied met veel vertrouwde kontakten en een zekere overeenkomst in interesses en levensstijl voelen mensen zich meer betrokken in de gemeenschap en zal eerder een vorm van "natuurlijke surveillance" ontstaan. In een buurt met weinig sociale kontakten en veel onbegrip over en weer hebben mensen daarentegen de neiging zich nog verder op zich zelf terug te trekken.
- Een aspect wat samenhangt met het voorgaande betreft de mate waarin mensen in de gelegenheid worden gesteld deel te nemen aan het planvormingsproces en het beheer van de woning en woonomgeving. In Schiedam zijn met name in de eerste en tweede fase vooral ex-Delfshavenaren bij de planvorming betrokken geweest. In de derde fase was dit al minder, terwijl

voor de vierde fase de bewoners tijdens de planvoorbereiding nog niet bekend waren. Daarom is voor deze fase gebruik gemaakt van een zgn. "schaduwgroep", bestaande uit bewoners van de tweede en derde fase.

- Regelmatig en goed onderhoud. Een goed verzorgd uiterlijk straalt zorg en betrokkenheid uit en stimuleert de bewoners de situatie zo te houden.

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid

Vandalen, inbrekers en andere delinquenten worden doorgaans niet graag gezien wanneer zij aan het "werk" zijn. Goed zicht, uitzicht en overzicht zijn dan ook belangrijke randvoorwaarden om mensen een gevoel van veiligheid te geven en de kans op daadwerkelijk plaatsvinden van delikten te verminderen.

d. Toegankelijkheid en vluchtwegen.

Bereikbaarheid en toegankelijkheid zijn belangrijke voorwaarden om informele en formele surveillance te kunnen uitoefenen. Voorts is het belangrijk dat mensen in geval van nood snel kunnen vluchten. Omgekeerd verlaagt een gemakkelijke toegankelijkheid van gebouwen of buitenruimten de drempel voor potentiële delinquenten (met name inbrekers), terwijl uitwijkmogelijkheden de vluchtmogelijkheid vergroten en daarmee de pakkans verkleinen, hetgeen risikoverhogend werkt.

e. Attraktiviteit

Attraktieve gebouwen en buitenruimten kunnen zowel door vormgeving, schaal, indeling, materiaal en kleurgebruik een positief effect hebben op het voorkomen van vandalisme en onveiligheidsgevoelens. Qua vormgeving verdient het aanbeveling om monumentalisme en gigantisme te vermijden. Gebouwen die door hun schaal imponeren, kunnen soms intimiderend werken, vooral als het om woongebouwen gaat.

Goed onderhoud is in dit verband eveneens belangrijk. Muren vol graffiti en sporen van vandalisme wekken een sfeer op van normloosheid en worden al gauw in verband gebracht met ernstiger vormen van criminaliteit, wat het gevoel van onveiligheid vaak versterkt. Een aantrekkelijke en goed onderhouden omgeving daarentegen straalt zorg en betrokkenheid uit. In zo'n omgeving kun je niet zomaar je gang gaan.

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

Een belangrijk aspect bij het instandhouden van een aantrekkelijke omgeving is het vermijden van kwetsbare materialen of een onhandige detaillering, om te voorkomen dat een element alleen al door normaal gebruik gemakkelijk kapot gaat. Evenzeer is belangrijk bij de detaillering rekening te houden met een gemakkelijk herstel of vervangbaarheid, om te voorkomen dat reparaties op de lange baan worden geschoven en de omgeving een verwaarloosde en verpauperde indruk maakt.

Wanneer we de ruimtelijke structuur van Schiemond toetsen aan deze zes criteria, dan lijken vooral de volgende plekken extra kwetsbaar:

- a. De (portieken van de) woningblokken langs de Pelgrimsstraat, de Mayflowerstraat, de Westkousdijk en de Japarastraat.

Uit onderzoek elders (Brantingham en Brantingham, 1978) is bekend dat de randen van een wijk vaak extra kwetsbaar zijn, vanwege de gemakkelijke bereikbaarheid voor delinquenten van buiten de wijk, de grotere anonimiteit en gemakkelijker vluchtwegen. Bij verder "binnendringen" in een woonwijk komt men steeds meer op het terrein van de bewoners zelf, waar men als buitenstaander niets te zoeken heeft. Daarmee wordt een zekere psychologische barrière opgeroepen. Ook is bekend dat met name gelegenheden inbrekers bij voorkeur niet te ver van huis opereren en vertrouwde gebieden opzoeken. Vandaar dat langs doorgaande routes en in en rond publieke voorzieningen als winkelcentra en stations van het openbaar vervoer vaak meer inbraken worden signaleerd dan elders (Brantingham en Brantingham, 1981). Een positief element in de genoemde woonblokken betreft het beperkte aantal woningen per entree (7 à 8 stuks), hetgeen de betrokkenheid verhoogt en de herkenbaarheid van vreemden vergemakkelijkt. Ook de afsluitbaarheid van de portieken is een positief punt, zij het dat - zeker overdag - nogal eens portiekdeuren open blijken te staan. Daar staat tegenover dat, wanneer men b.v. aan de Westkousdijk eenmaal binnen is, men via de galerijen vrijwel overal in het complex vrij toegang heeft.

- b. De torenflats aan de Maas.

De gemeenschappelijke ingang voor ruim 40 huishoudens zorgt in deze blokken voor een grote mate van anonimiteit. Bovendien is het voorportaal voor iedereen vrij toegankelijk. Daar staat als positief punt tegenover dat de hal met lift en trappenhuis slechts voor bewoners toegankelijk is.

- c. De onderdoorgangen in de Kedoestraat.

De situering nabij/onder woningen voor kinderrijke gezinnen en de beschutting tegen regen maken deze doorgangen tot natuurlijke concentratiepunten van spelende kinderen, met een ver-grote kans op vernielingen en graffiti. Ook de portieken vlak naast de onderdoorgangen blijken het geregeld te moeten ontgelden. Het sleutelen aan auto's en vooral ook het daarbij achterlaten van rommel en sporen van olie en vet maken het geheel extra onaantrekkelijk, waardoor op den duur gemakkelijk een sfeer van verwaarlozing en verpaupering kan ontstaan.

- d. De binnenterreinen.

Het terrein tussen Mayflowerstraat en Baloeranstraat is op zichzelf aantrekkelijk ingericht met speelvoorzieningen voor verschillende leeftijdscategorieën, maar een basketbalkooi op

Bekladding van een portiek, gelegen naast een van de poorten van de Kedoestraat.

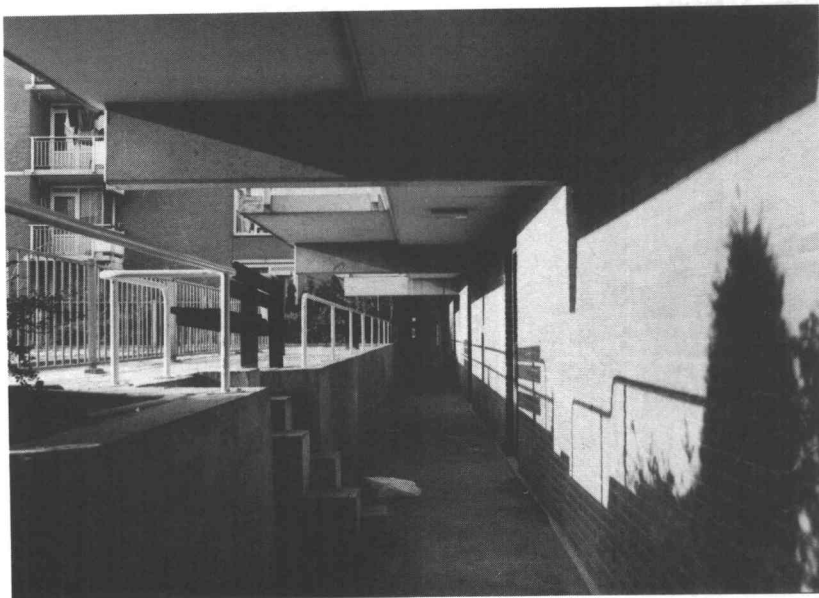
korte afstand van woningen zorgt voor veel (geluids)overlast, terwijl concentratie van "opgeschoten jeugd" op sommige momenten gepaard gaat met andere vormen van overlast, zoals vandalisme. Inmiddels is dit binnenterrein anders ingericht en meer toegespitst op voorzieningen voor jonge kinderen, waardoor het terrein en de omringende woonbebouwing naar verwachting minder kwetsbaar is. Voor het binnenterrein tussen Baloeranstraat en Dempostraat is het beeld geheel anders: weinig voorzieningen en een kaal grasveld, wat de betrokkenheid van omwonenden met dit gebied niet erg stimuleert. Voor beide terreinen geldt voorts als kwetsbaar punt de gebrekkige verlichting.

e. De half-verdiept gelegen bergingen aan de achterzijde van de Pelgrimstraat.

Slecht zicht en overzicht maken deze bergingen extra kwetsbaar. Bovendien doet zich door windstromen gemakkelijk vuilophoping voor, waardoor dit gedeelte al snel in een neerwaartse spiraal van verwaarlozing en verpaupering terechtkomt.

f. De boulevard langs de Maas.

De gebrekkige verlichting en de perifere ligging zijn hier de voornaamste oorzaken van onveiligheid(sbeleving). Sinds de boulevard is afgesloten voor autoverkeer is de (prostitutie) overlast hier gedeeltelijk afgenomen, maar voor veel bewoners blijft de boulevard een onveilige plek.

Half-verdiept gelegen bergingen achter de Pelgrimsstraat.

Deze volgens de eerder genoemde criteria in theorie te verwachten kwetsbare plekken blijken vrij goed overeen te komen met de plekken waar zich daadwerkelijk (kleine) criminaliteit voordoet. De randen van de wijk, de onderdoorgangen en de verdiept gelegen bergingen blijken het meest frequent gekonfronteerd te worden met inbraken, vernielingen en graffiti. Uitzondering vormen de torenflats aan de Maas. Volgens onderzoekers als Newman (1972) en Coleman (1985) is dit woningtype extra kwetsbaar, terwijl hier in de praktijk betrekkelijk weinig gebeurt. Een mogelijke verklaring is wellicht, dat de flats achterin de wijk zijn gelokaliseerd. Een ander belangrijk aspekt lijkt de grotere homogeniteit van de bewoners naar gezinssamenstelling en land van herkomst. Een grotere gemeenschappelijkheid in leef- en woonstijl versterkt doorgaans de betrokkenheid en zorgt er voor dat bewoners bij dreigende negatieve ontwikkelingen sneller zullen ingrijpen. Een derde faktor is het feit, dat binnen de woontorens van duidelijke compartimentering sprake is. Per etage zijn er slechts vier woningen, die vanuit een gemeenschappelijke hal worden ontsloten. Deze hal is vervolgens verbonden met een interne gang naar de woningen toe. Verschillende bewoners hebben de deur tussen hal en gang afgesloten, waardoor deze gang (nog) meer privé is. Het is in dit verband verheugend te kunnen konstateren dat de compartimentering ook in de torens van de 4e fase zal worden voortgezet (4 woningen per etage), terwijl de entrees met extra ontwerp-aandacht zullen worden behandeld.

6.3

Knelpunten in de sociale structuur

Hoewel het uitgangspunt "Ook gewone Rotterdammers moeten langs het water kunnen wonen" sympathie oproept, kan men zich afvragen of het toewijzingsbeleid niet wat al te nadrukkelijk op bepaalde groepen is gericht. Een wijk met 100% woningwet, een hoog percentage werklozen, ruim 30% één-ouder gezinnen en bijna 50% migranten (met meer dan 20 verschillende nationaliteiten!) en hier en daar nog hogere concentraties móet wel tot grote onvrede leiden. Klachten over "te veel buitenlanders" en verzoeken om een "ander, beter toewijzigingsbeleid" zijn in de bewonersenquête inderdaad zeer regelmatig naar voren gekomen. Het hoge percentage stemmers op de Centruumpartij moet in dit verband dan ook als een ernstig signaal ter harte worden genomen. Omschrijvingen van bewoners als "het Zwarte Dorp" of "een nieuwe Bijlmer" spreken in dit verband eveneens boekdelen.

Uitzonderingen daargelaten hebben de meeste Nederlandse bewoners van Schiemond op zichzelf geen bezwaar tegen de aanwezigheid van buitenlandse mensen in hun wijk, maar maken zij vooral bezwaar tegen de in hun ogen volstrekt scheve verhouding, waardoor zij op den duur zelf een minderheid dreigen te gaan vormen. Zij worden hierin overigen gesteund door bewoners van buitenlandse afkomst, die in de bewonersenquête zelf ook regelmatig deze mening naar voren brachten. Op grond van het onderhavige onderzoek valt niet goed vast te stellen, of deze bezwaren vooral te maken hebben met verschillen in levensstijl, gewoonten en gebruiken, of dat zij op andere factoren berusten. Een interessant onderzoek in dit verband is een recent onderzoek van Van Hoorn (1986), waaruit bleek dat onder de "minder tolerante bewoners" de tevredenheid met buurtbewoners afneemt wanneer het aantal "gastarbeidergezinnen" binnen het eigen trappenhuis of rijtje woningen twee of meer bedraagt, terwijl het oordeel van de "meer tolerante bewoners" pas wordt beïnvloed bij een aantal van meer dan drie. Als mogelijke verklaring voor de dalende tevredenheid over buurtbewoners bij een hoog percentage migranten noemt Van Hoorn op basis van eigen en andermans onderzoek o.a. de volgende factoren:

- angst dat op den duur vrijwel de gehele buurtbevolking uit migranten zal bestaan
- vrees voor verlies van sociale status
- de concurrentie op de woning- en arbeidsmarkt, waardoor men als autochtoon nóg minder kans heeft op een huis of op een baan.

Uit ditzelfde onderzoek bleek voorts, dat Nederlandse huishoudens, huishoudens met een hoger beroepsniveau en huishoudens ouder of even oud als de ondervraagde, als naaste buur de voorkeur genieten. Op grond van het onderhavige onderzoek i.c. de bewonersenquête is niet na te gaan in hoeverre dit soort overwegingen in Schiemond eveneens een rol spelen. Wel is inmiddels op grond van talrijke onderzoeken bekend, dat een hechte sociale structuur en een sociale binding met de wijk alleen tot

stand kan komen wanneer er een zekere gemeenschappelijkheid bestaat in interessen en leefstijl. Bij een te grote differentie in opvattingen en gedrag m.b.t. opvoeding, religie, eetgewoonten, sociale contacten, vrije tijdsbesteding etc. zal een hecht sociaal netwerk daarentegen niet of uiterst moeizaam tot stand komen. Ofschoon aan heterogeen samengestelde bewonersgroepen ook duidelijke positieve kanten zitten, is een bepaald evenwicht nodig tussen homogeniteit en heterogeniteit. Bij al te grote verschillen in normen en waarden kunnen gemakkelijk (grote) conflicten ontstaan.

6.4 Knelpunten in onderhoud en beheer

Hoewel door verschillende bewoners klachten zijn geuit over (met name schoonmaak) onderhoud, valt op basis van het onderhavige onderzoek niet goed vast te stellen of ook feitelijk sprake is van onvoldoende onderhoud. Weliswaar is op sommige plekken (liften, bergingen) sprake van vervuiling, maar de indruk bestaat dat de betrokken woningbouwcorporatie veel moeite doet om de woongebouwen zo goed mogelijk schoon te houden. Bovendien probeert men snel en adequaat op klachten in te spelen door een wijkopzichter in te zetten. De aanvankelijk veel geuite klacht over de slechte bereikbaarheid van St. Onze Woning is met de komst van een wijkkantoor aan de Oostkousdijk voor een groot deel verholpen. Een belangrijk probleem is wel de vuiloverlast van bouwactiviteiten (opwaaiend stof en zand) en ook het feit dat veel mensen hun vuilniszakken te vroeg buiten zetten. Het tijdsverloop tussen het ophalen van huisvuil en grof vuil draagt eveneens bij tot het vervuilingsprobleem. Consequenter optreden van de ROTEB en intensiever schoonhouden zou althans een deel van het probleem kunnen wegnemen. Tenslotte dient hier nog eens gewezen te worden op de in de ogen van veel bewoners onvoldoende aanwezigheid van formele controle in de vorm van politiesurveillance, duidelijk en herkenbare aanwezigheid van een wijkagent en het direct en duidelijk aanspreken van overlastgevende bewoners door de corporatie, de politie en mede-bewoners. Dit wordt door veel bewoners als een van de oorzaken van de huidige problemen (vernielingen, vervuiling, overlast) ervaren.

6.5 Aanbevelingen

Bij de onderzoeksopzet (hfdst.1) is reeds gesteld, dat een diepgaande analyse van de woon- en leefsituatie in Schiedam en een inventarisatie van bewonerswensen nu en in de toekomst een uitgebreider onderzoek vereist, dan binnen de beschikbare tijd mogelijk was. Dit betekent dat ook de op het onderzoek gebaseerde aanbevelingen niet anders dan beperkt van aard kunnen zijn. Mede op basis van ervaringen in vergelijkbaar onderzoek elders kunnen de volgende aanbevelingen worden geformuleerd.

6.5.1

Gewenste ingrepen in de fysieke structuur

Gezien het relatief grote aantal inbraken in woningen langs de randen van de wijk valt het aan te bevelen het hang- en sluitwerk en sloten ter plaatse kritisch na te lopen op inbraakgevoeligheid. Toetsing aan de nog niet zo lang geleden uitgekomen NEN-norm 5088 en 5089 is zeker aan te raden. Dat maatregelen in de technopreventiesfeer effectief kunnen zijn, is onder meer gebleken in een onderzoek elders naar inbraken in woningen en bedrijven, waarin naast analyses van processen verbaal ook van gesprekken met inbrekers gebruik is gemaakt (De Krom, 1987). Illustratief voor Schiedam in dit verband is de gekonstateerde inbraakgolf in bergingen (o.a. Slammatstraat). Sinds de bovenlichten zijn vervangen door een steviger constructie, is het aantal inbraken hier zienderogen verminderd.

Voorts valt te overwegen de langgerekte galerijen te compartimenteren, waardoor de onderlinge herkenbaarheid van bewoners wordt vergroot en het aantal vluchtwegen voor (potentiële) inbrekers wordt beperkt.

Het is zeer gewenst de gehele wijk kritisch door te lichten op zichtbaarheid en overzicht 's avonds, als basis voor een verlichtingsplan. Met zo'n plan dienen opnieuw onderhandelingen te worden aangegaan met het GEB, om de gewenste verbeteringen in verlichting ook daadwerkelijk van de grond te krijgen. Uit onderzoek blijkt dat een goede verlichting een van de belangrijkste randvoorwaarden is voor effectieve inbraak preventie, terwijl ook het versterken van gevoelens van onveiligheid hiermee ten eerste is gediend.

Galerij ter ontsluiting van een groot aantal woningen aan de Westkousdijk.

Een derde aanbeveling betreft de binnenterreinen. Een aantrekkelijke inrichting, in samenspraak met omwonenden, verbetert het verblijfsklimaat in dit gebied en stimuleert de bewoners wellicht hun eigen buitengebied eveneens aantrekkelijker in te richten en beter te onderhouden. Inschakeling van een adviesbureau om deze openbare buitenterreinen samen met bewoners verder in te richten (denk b.v. aan Stichting Ruimte, het NUSO, Werkgroep 2000) valt zeker aan te bevelen. Om de kosten te beperken dient een en ander waar mogelijk in zelfwerkzaamheid te worden uitgevoerd (voor voorbeelden hiervan zie o.a. Graafland, 1987). Een voorlichtingsavond op het buurthuis met gelegenheid tot het inwinnen van persoonlijk advies over de inrichting van de eigen tuin valt eveneens te overwegen.

Om te voorkomen dat de verdiept gelegen bergingen een blijvende bron van ergernis vormen door de opeenhoping van vuil, graffiti, stank van urine etc. kan alleen een rigoreuze ingreep redding bieden. Nagegaan zou moeten worden in hoeverre algehele afscheiding en afsluiting van het pad langs de bergingen (financieel) haalbaar is en door een betere verlichting meer overzicht en toezicht kan worden bereikt.

Tenslotte een opmerking over het groen in de wijk. Wat extra bomen en struiken in de wijk zou de hier en daar nogal steenachtige aanblik kunnen doorbreken en het verblijfsklimaat aantrekkelijker kunnen maken, terwijl begroeiing tegen blinde muren in de vorm van stekelige beplanting (vuurdoorn, berberis e.d.) een afdoend middel kan vormen tegen o.a. graffiti en het beklimmen van bergingsdaken.

N.B.

Naast deze aanbevelingen zijn verschillende andere ingrepen wenselijk, zoals het verkeersveiliger maken van de oversteek op de Westzeedijk, het aantrekkelijker en veiliger inrichten van de "boulevard" langs de Maas en een nadere invulling van het plein tussen basisschool en buurthuis. Dergelijke aanbevelingen vallen buiten het bestek van dit onderzoek, maar kunnen een belangrijk uitstralingseffect hebben op de wijze waarop bewoners hun buurt beleven.

6.5.2 Gewenste ingrepen in de sociale structuur

Hoewel in een bestaande situatie veranderingen maar zeer beperkt mogelijk zijn, is er alles aan gelegen met name de verhouding autochtonen/allochtonen op den duur weer tot redelijke proporties terug te brengen. Een voor de hand liggende instrument daartoe is het toewijzingsbeleid resp. plaatsingsbeleid. Bij mutaties en zeker bij de toewijzing van de woningen uit de vierde fase zou met de huidige onvrede ter dege rekening moeten worden gehouden. Dit geldt overigens ook t.a.v. de gezinssamenstelling. Gezien het grote aantal probleemgezinnen in de huidige situatie is het raadzaam de woningen uit de 4e fase bij voorkeur aan minder kwetsbare huishoudens toe te wijzen. De gekozen woonvorm - torenflats in 10 tot 16 lagen - maakt dit

Zicht op een van de sober ingerichte binnenterreinen.

eveneens noodzakelijk. Grote gezinnen met veel kinderen komen daarvoor minder goed in aanmerking dan b.v. één- en tweepersoonshuishoudens in de wat hogere leeftijdscategorieën. Hoewel de speelruimte door de opzet van het huidige toewijzingsbeleid in de vorm van een puntensysteem met zo objectief mogelijk criteria eveneens beperkt is, lijkt enige sturing niettemin zeer wel mogelijk.

Een andere mogelijkheid om de sociale structuur te verbeteren, is het organiseren van activiteiten die aansluiten op wensen van bewoners. Direkte contacten kunnen immers veel onbegrip wegnemen. Hoewel een deel van de respondenten heeft aangegeven geen behoefte te hebben aan meer contacten, bestaat de indruk dat dit zeker niet voor iedereen geldt. Bovendien is het kontaktniveau wel erg minimaal. Aan te bevelen valt daarom deels op eigen initiatief activiteiten aan te bieden (in principe vanuit het buurthuis), deels op verzoek van en in samenwerking met bewoners. Een persoonlijke benadering in de vorm van individuele gesprekken of huiskamerbijeenkomsten lijkt daarbij de meeste kans op succes te bieden. Ook een ideeënwedstrijd voor jong en oud biedt perspectieven. Denkbare activiteiten zijn b.v.

- Oprichting van een eigen voetbalclub (gesponsord door Stichting Onze Woning?).
- Een voetbalwedstrijd tussen jongeren van 16-24 jaar en "veteranen".

- Een sporttoernooi voor jong en oud (al dan niet in samenwerking met de Dienst voor Sport en Recreatie, al dan niet gesponsord door het bedrijfsleven). Daarbij kan zowel worden gedacht aan buitensport als zalsport. Qua accommodatie valt aan te bevelen te onderzoeken in hoeverre de sportfaciliteiten van de Jan Backx wellicht mogelijkheden bieden in de wijk zelf een en ander aan sportactiviteiten op te zetten.
- Een multicultureel feest, waarbij elke nationaliteit haar specifieke nationale gerechten presenteert.
- Activiteiten voor migranten
- Sleutelwerkplaats voor verwoede sleutelaars (b.v. door een of meer onderdoorgangen deels af te sluiten)
- etc.

Naast het versterken van de wederzijdse contacten kunnen dergelijke activiteiten de apathie doorbreken die in dit soort wijken op kan gaan treden wanneer niemand ingrijpt.

Naast genoemde activiteiten, die vooral bedoeld zijn om de sociale cohesie te versterken en de betrokkenheid van bewoners bij hun wijk te vergroten, is het noodzakelijk ook de formele sociale controle te versterken. Van intensiever en vooral gericht politieursurveillance en het consequenter aanspreken van overlastgevende bewoners door politie, corporatie en medebewoners kan een duidelijke preventieve werking uitgaan.

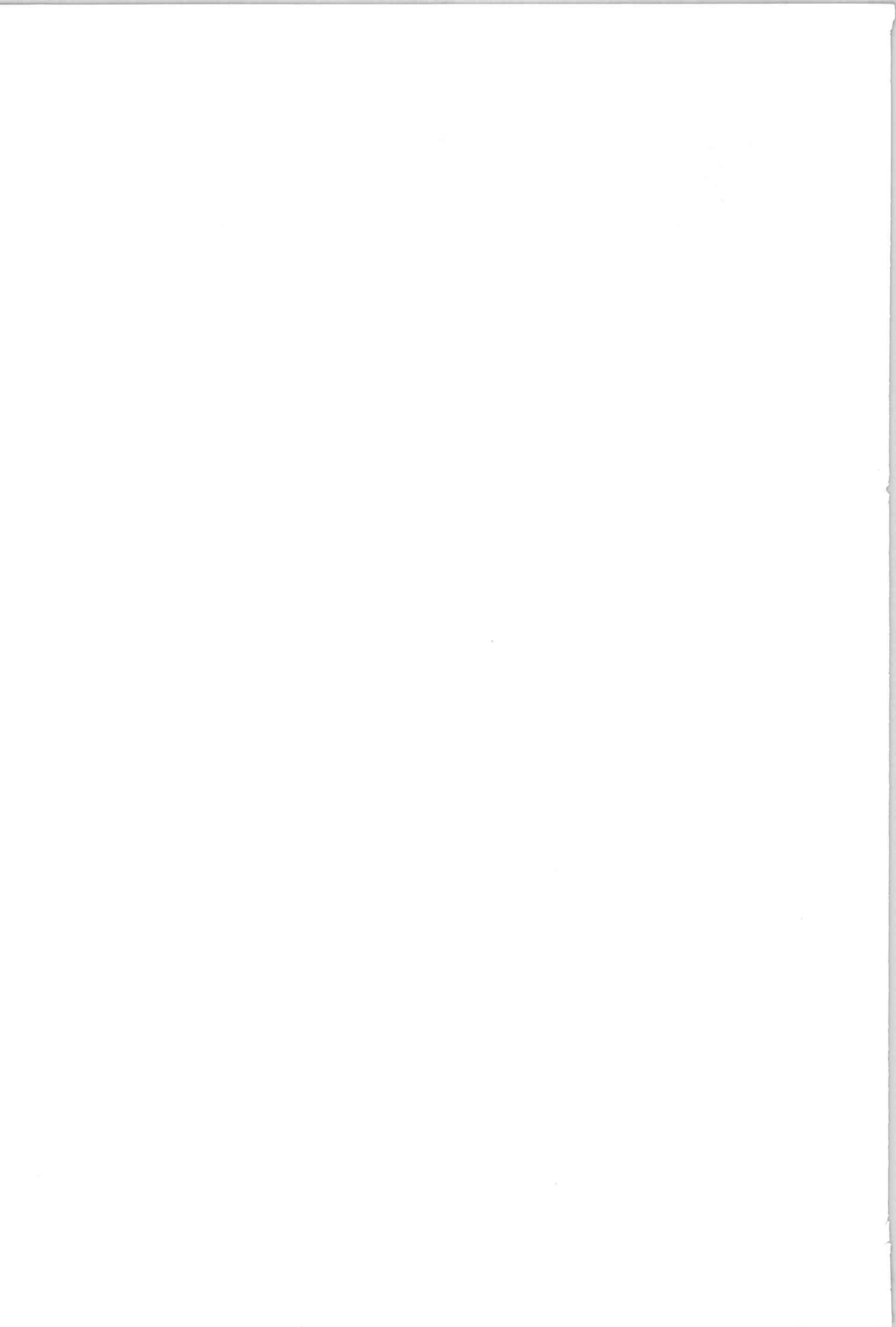
6.5.3   **Aanbevelingen m.b.t. onderhoud en beheer**

In veel wijken vindt thans een discussie plaats over "Wijkbeheer na de stadsvernieuwing". Onder meer wordt gedacht aan een zgn. post-project groep, waarbij de taken in het verlengde liggen van de stadsvernieuwingstaken, n.l. (beheer van) woning en woonomgeving structuur. In sommige wijken is inmiddels een "wijkonderhoudsman" of "wijktuinman" aangesteld, met als voornaamste taak het zelf verhelpen van klachten en het kortsluiten c.q. coördineren van contacten tussen individuele bewoners en gemeentelijke diensten. Diskussies over de invoering van zgn. WEB's (Werkeenheden Buitenruimte) zijn in Rotterdam nog gaande. In Schiedam bestaat op dit moment een "beleidsteam", waarin slechts een beperkt aantal instanties zijn vertegenwoordigd. Aan te bevelen valt dit team verder uit te bouwen, b.v. door hier zo mogelijk ook de wijkagent, de beheerder van het buurthuis en representanten van belangrijke bevolkingscategorieën (jongeren, bejaarden, ouders van jonge kinderen, migranten) op te nemen.

Deze uitgebreide beleidsgroep zou niet alleen voortdurend de vinger aan de pols moeten houden m.b.t. positieve en negatieve ontwikkelingen die zich in de wijk voordoen, maar tevens waar nodig concrete stappen moeten ondernemen om de zaak goed te onderhouden en schoon te houden en voorts stimulerend moeten optreden om de eerder geformuleerde aanbevelingen ook daadwerkelijk gerealiseerd te krijgen.

Ten aanzien van de ROTEB zou moeten worden bekeken in hoeverre

intensiever schoonmaakonderhoud tot de mogelijkheden behoort. Voorts is het belangrijk dat ook de bewoners zelf worden gestimuleerd tot actie. Het initiatief van twee bewoners van een der torenflats om alle bewoners langs te gaan teneinde de vuiloverlast te beperken zou gezien het effect (alles werd met elkaar opgeruimd en het is nog steeds schoon...) zeker als voorbeeld kunnen worden gesteld.

LITERATUUR

BAKKER, B. (1973), Wonen aan de waterkant. Wonen TA/BK no. 24, p. 5-8.

BLAUW, P.W. en C. PASTOR (red) (1980), Soort bij soort, Beschouwingen over ruimtelijke segregatie als maatschappelijk probleem. Van Loghem Slaterus, Deventer

BRANTINGHAM, P.L. en P.J. BRANTINGHAM (1975), Residential Crime and Urban Form, Urban Studies (12) pp. 273-284,

BRANTINGHAM, P.J. en P.L. BRANTINGHAM (eds) (1981), Environmental Criminology, Sage Publications, London.

BREWSTER, H en M. VAN NULLENS (1987), Aan de jongeren de toekomst. Sterkte allebei. Een onderzoek naar de jongerenproblematiek in Bospolder - Tussendijken en Schiemond. Ambulant jongerenwerk B.T.S., Rotterdam.

Centraal Bureau voor de Statistiek (1986), Slachtoffers van misdrijven in 1984. Voorburg

COLEMAN, A (19885), Utopia on trial - Vision and Reality in Planned Housing, Hilary Shipman, London.

GEMEENTE ROTTERDAM (1986), Wijkwelzijnsplan Delfshaven/Schiemond 1987-1990. Secretarie-afdeling Wijkwelzijnszaken. Rotterdam.

GRAAFLAND, A (1987), Zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving. Ervaringen en perspectieven. Stedebouw & Volkshuisvesting (68), no. 4, pp. 129-133.

HOORN, F. VAN (1986), Mediterranen in nieuwe woonbuurten; de reactie van de oorspronkelijke bevolking. In: F.M. Dieleman, A.W.P. Jansen en M. de Smidt (eds), Metamorfose van de stad: recente tendensen van wonen en werken in Nederlandse steden. Nederlandse Geografische Studies, nr. 19 Amsterdam/Utrecht.

HORTULANUS, R.P. en E.T. VAN KEMPEN (red.) (1987), Sociaal beheer van buurten, leefklimaat, bewonersselectie en vormen van beheer, VUGA, 's -Gravenhage.

KROM, S. DE (1987), Inbraken in woningen en bedrijven. Bureau Regionaal Coördinator Voorkoming Misdrijven Brabant Oost.

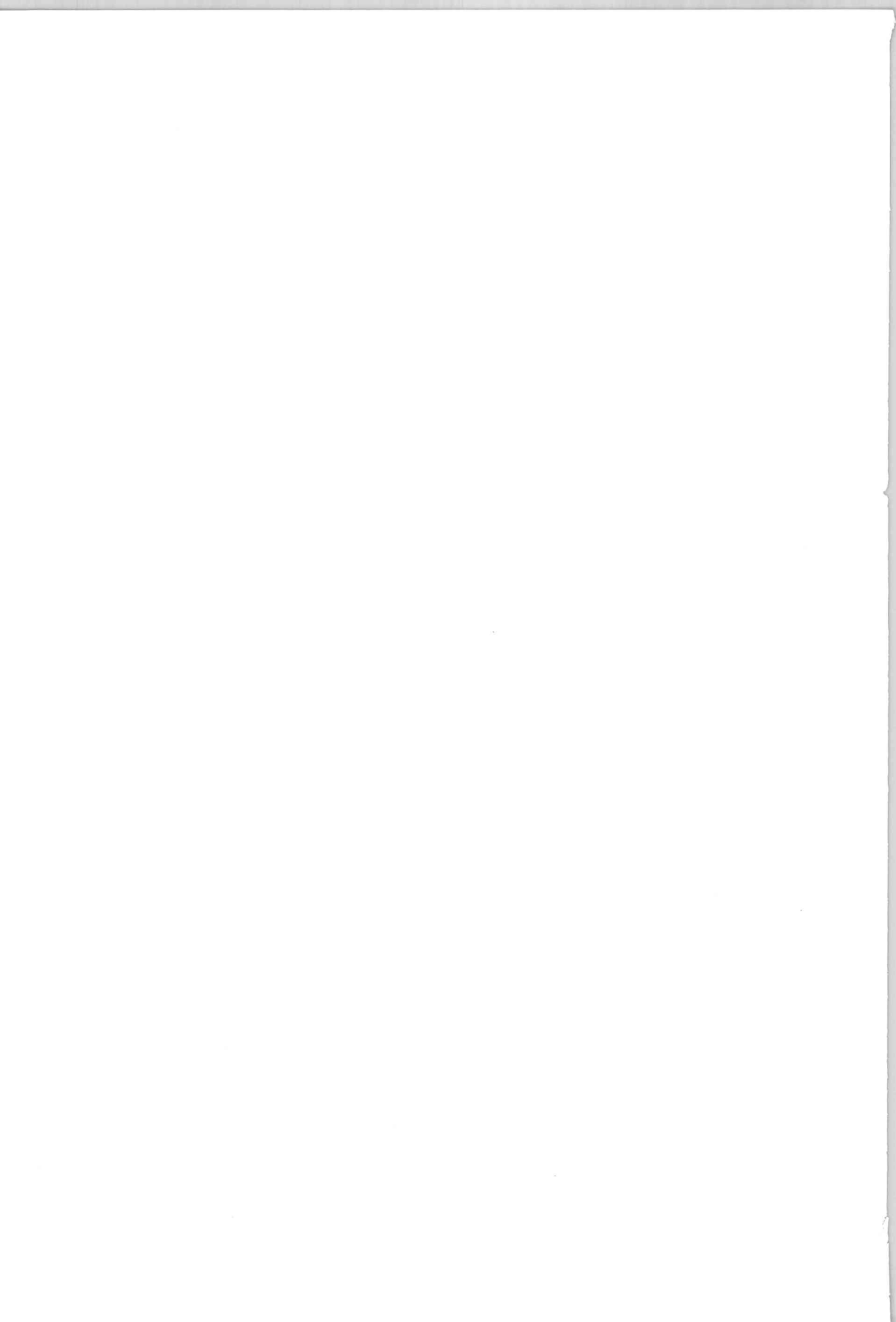
NEWMAN, O. (1972), Defensible space. Crime prevention through urban design. Mac Milland Company, New York.

PENNEN, T. VAN DER en K. WUERTZ (1985), Bouwen voor de kleurrijke buurt. Allochtonen en besluitvorming in de stadsvernieuwing. VUGA, 's Gravenhage.

SCHIEMOND NIEUWS, no. 1 t/m 71. Januari 1984 - Juli 1987

VOORDT, D.J.M. VAN DER en H.B.R. VAN WEGEN (1986), Ruimtelijke structuur en kleine criminaliteit. Interim-checklist van aandachtspunten bij de beoordeling van (stede)bouwkundige plannen. TU Delft.

BIJLAGEN

WONINGSTICHTING "ONZE WONING" TE ROTTERDAM

KEENSTRAAT 25 POSTBUS 11125 3004 EC ROTTERDAM TELEFOON (010) 4372422

uw kenmerk: afdeling: Bewonerszaken toestelnummer: 4 25 36 77
uw brief van: ons kenmerk: JSO/MW/vz 31003 datum: postmerk
doss.nr.: bijlage(n): behandeld door:
J.M. Scholten-Oentrich
Delfshaven/Schiemond

Betreft: Vierde fase woningbouw Schiemond

Geachte heer, mevrouw,

Zoals u weet start binnenkort de vierde en laatste fase van de woningbouw in Schiemond. Daarmee nadert de wijk haar voltooiing.

Ondanks de zorgvuldigheid waarmee door alle betrokkenen gewerkt wordt om van Schiemond een fijne wijk te maken, waar het goed wonen is, doen zich hier en daar problemen voor. Bekladding van muren en andere vormen van vandalisme zijn hier slechts enkele voorbeelden van.

Om een beter inzicht te krijgen in wat er zoal onder de bewoners van Schiemond leeft, heeft de W.O.W., samen met de Gemeente Rotterdam, aan de Technische Universiteit Delft gevraagd een onderzoek op te zetten. In het kader van dit onderzoek zult u binnenkort door een medewerkster van de Technische Universiteit Delft benaderd worden voor een kort gesprek. Dit gesprek zal naar schatting ongeveer een uur duren en zal vooral gaan over wat u prettig en minder prettig vindt van het wonen in Schiemond en wat er volgens u eventueel aan te doen valt om het wonen in Schiemond aantrekkelijker te maken. Wij zouden het zeer op prijs stellen als u aan dit onderzoek zou willen meewerken. Uiteraard zullen alle gegevens vertrouwelijk worden behandeld.

Met vriendelijke groeten,

Wijkcoördinatrice Delfshaven/Schiemond,
J.M. Scholten-Oentrich,

Coll.:

1. The Commission has received information from the Department of Indian Affairs and Northern Development regarding the proposed amendments to the Indian Act, which are intended to address the concerns of the Indian community regarding the management of Indian lands and resources.

2. The proposed amendments include changes to the process of land acquisition, the management of Indian lands, and the distribution of resources. The Commission is currently reviewing these proposals and will report on its findings in the coming months.

3. The Commission is also conducting a series of public consultations with the Indian community to gather input on the proposed amendments. These consultations will be held in various locations across the country, including in the territories and provinces.

4. The Commission is committed to ensuring that the Indian community's views are taken into account in the development of the proposed amendments. It will continue to work closely with the Department of Indian Affairs and Northern Development to address the concerns of the Indian community.

h. WOONBELEVING - ALGEMEEN

5. Allereerst zouden wij graag van u willen weten hoe u het wonen in deze wijk waardeert, met name wat u de meest aantrekkelijke en minst aantrekkelijke kanten vindt van het wonen in Schiemond.
(hier alleen spontane reacties noteren, pas bij vraag 6 en verder doorvragen)

Meest positieve punten:

Meest negatieve punten:

c. WOONBELEVING - FYSIEKE STRUKTUUR

In de vorige vraag heeft u al een aantal punten over het wonen in Schiemond aan de orde gesteld. In de volgende vragen willen we op een aantal punten graag nog wat dieper ingaan.

(N.B. Vraag 6 t/m 8 alleen voor zover nog niet voldoende besproken onder vraag 5)

6. Kunt u een aantal aantrekkelijke en minder aantrekkelijke punten noemen ten aanzien van uw woning? Daarbij valt b.v. te denken aan de woninggrootte, de indeling, het comfort, de ontsluiting d.m.v. een portiek of galerij.

Positief:

Negatief:

7. Wilt u dezelfde vraag beantwoorden voor uw woonomgeving en aangeven wat u hier aantrekkelijk of juist onaantrekkelijk aan vindt? Denk b.v. aan de inrichting van de binnenterreinen, de bereikbaarheid van uw woning of de wijk als geheel e.d.

Positief

Negatief:

8. Wilt u aangeven wat u goed of slecht vindt aan de voorzieningen in uw wijk? Met voorzieningen bedoelen we b.v. scholen, winkels, speelvoorzieningen.
(Doorvragen: wat mist men eventueel)

Positief:

Negatief

d. WOONBELEVING - SOCIALE STRUKTUUR

In de volgende vragen willen wij graag wat dieper ingaan op uw ervaringen met de mensen in uw wijk.

9. Met hoeveel mensen hier in uw wijk maakt u wel eens een praatje?

a. In uw eigen portiek of op de galerij:

- 0 géén
- 0 1
- 0 2 - 5
- 0 > 5

b. Elders in de wijk:

- 0 géén
- 0 1
- 0 2 - 5
- 0 > 5

(Aankruisen wat van toepassing is. Bedoeld worden hier: huishoudens en niet individuele personen. Voorts doorvragen naar aard van de kontakten, b.v. waar in de wijk, met mensen van de eigen cultuur of met vrienden (kennissen/familie e.d. In geval van geen kontakten: doorvragen naar redenen hiervoor).

10. Bij hoeveel mensen in de wijk gaat u wel eens op bezoek?

a. In uw eigen portiek of op de galerij:

- 0 géén
- 0 1
- 0 2 - 5
- 0 > 5

b. Elders in de wijk:

- 0 géén
- 0 1
- 0 2 - 5
- 0 > 5

(Doorvragen naar de aard van de kontakten, zie vraag 9)

11. Heeft u kennissen of vrienden in deze wijk wonen?

- 0 géén
- 0 1
- 0 2 - 5
- 0 > 5

(Eventueel doorvragen: waar in de wijk e.d.)

12. Doet u wel eens dingen samen met andere buurtbewoners:

a. in georganiseerd verband (b.v. deelname aan activiteiten in het buurtcentrum)

- 0 nee
- 0 ja

(Doorvragen: zo nee, waarom niet; zo ja, wat voor activiteiten en waar? Is men b.v. bekend met de activiteiten in het buurtcentrum?)

b. in informeel verband (b.v. samen de tuin opknappen, een auto repareren, naar de film gaan, een kerk bezoeken)

0 nee

0 ja

(Doorvragen: zo nee, waarom niet; zo ja, wat voor activiteiten, met welke mensen, frekvent of niet e.d.)

13. Zijn er mensen in deze wijk waaraan u zich stoort of ergert vanwege hun gedrag of activiteiten?

0 nee

0 ja

(Doorvragen: zo nee, hoezo niet (b.v. echt geen hinder van lawaai, vervuiling, ergernis over slecht onderhouden tuin e.d.); zo ja, wat voor soort hier en van welke personen of groepen + in hoeverre spelen verschillen in opvattingen en waarden of normen daarbij een rol).

e. SOCIALE VEILIGHEID

Een van de problemen waarover tegenwoordig vaak gesproken wordt is de zgn. kleine of veelvoorkomende criminaliteit, zoals vernielingen of inbraken in woningen of auto's. We willen graag weten in hoeverre dergelijke problemen ook in Schiedam spelen.

14. Is er sinds u hier woont bij u thuis wel eens ingebroken? Het gaat ons niet alleen om inbraken in uw woning, maar ook om inbraken in bergingen, diefstal uit auto's e.d.

Als we het over inbraak hebben, dan bedoelen we óók inbraakpogingen, maar niet winkeldiefstallen. Gaarne aankruisen wat van toepassing is:

- ja
 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 16.

15. Wilt u per geval aangeven om wat voor inbraak/inbraken het ging (bijv. woning, berging, auto), de wijze waarop men is binnen gekomen (bijv. via de voordeur, achterdeur, raam in de voor- of achtergevel) en of de inbraak(poging) gelukt is?

Wat voor inbraak:

overige informatie:

1:

2:

3:

4:

16. Is er sinds u hier woont wel een wat van u of van een van uw huisgenoten verniëld? Met vernielingen bedoelen we opzettelijke beschadiging of bekladding (graffiti) van uw woning of ander dingen van uzelf of van een van uw huisgenoten, zoals auto's, fietsen, of dingen die buiten stonden. Naast vernielingen aan uw persoonlijke bezittingen willen we ook graag weten in hoeverre vernielingen hebben plaatsgevonden aan dingen die bij uw woning horen, zoals een gemeenschappelijke entree, een trapportaal of galerij, een lift, de direkte omgeving.

Het gaat alleen om vernielingen in de direkte omgeving van uw huis.

- ja
 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 18.

17. Wilt u per geval aangeven wat er is beschadigd of beklad en hoe vaak dit is gebeurd?

b.v. bekladding voordeur   2 maal
      vernielde lamp berging   1 maal
      uitgebrande telefooncel   1 maal

Indien daders bekend zijn, kunt u hiervan dan een nadere aanduiding geven (b.v. leeftijd, alléén/in een groep, van binnen/buiten Schiemond?)

Soort vernieling	aantal maal	eventuele informatie over de daders

1:

2:

3:

4:

5:

18. Is er sinds de tijd dat u hier woont wel eens een fiets of bromfiets van u gestolen?

0 ja
0 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 20.

19. Hoe vaak is dit gebeurd en waar bevond zich uw (brom)fiets op het moment van diefstal?

20. Heeft u of een van uw huisgenoten sinds u hier woont wel eens te maken gehad met openbare geweldpleging in deze wijk? Met openbare geweldpleging bedoelen we b.v. lastig vallen, dreiging met geweld, agressie.

0 ja
0 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 22.

e. SOCIALE VEILIGHEID

Een van de problemen waarover tegenwoordig vaak gesproken wordt is de zgn. kleine of veelvoorkomende criminaliteit, zoals vernielingen of inbraken in woningen of auto's. We willen graag weten in hoeverre dergelijke problemen ook in Schiedam spelen.

14. Is er sinds u hier woont bij u thuis wel eens ingebroken? Het gaat ons niet alleen om inbraken in uw woning, maar ook om inbraken in bergingen, diefstal uit auto's e.d.

Als we het over inbraak hebben, dan bedoelen we óók inbraakpogingen, maar niet winkeldiefstallen. Gaarne aankruisen wat van toepassing is:

- ja
 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 16.

15. Wilt u per geval aangeven om wat voor inbraak/inbraken het ging (bijv. woning, berging, auto), de wijze waarop men is binnen gekomen (bijv. via de voordeur, achterdeur, raam in de voor- of achtergevel) en of de inbraak(poging) gelukt is?

Wat voor inbraak:

overige informatie:

1:

2:

3:

4:

16. Is er sinds u hier woont wel een wat van u of van een van uw huisgenoten verniëld? Met vernielingen bedoelen we opzettelijke beschadiging of bekladding (graffiti) van uw woning of ander dingen van uzelf of van een van uw huisgenoten, zoals auto's, fietsen, of dingen die buiten stonden. Naast vernielingen aan uw persoonlijke bezittingen willen we ook graag weten in hoeverre vernielingen hebben plaatsgevonden aan dingen die bij uw woning horen, zoals een gemeenschappelijke entree, een trapportaal of galerij, een lift, de directe omgeving.

Het gaat alleen om vernielingen in de directe omgeving van uw huis.

- ja
 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 18.

17. Wilt u per geval aangeven wat er is beschadigd of beklad en hoe vaak dit is gebeurd?

b.v. bekladding voordeur   2 maal
      vernielde lamp berging   1 maal
      uitgebrande telefooncel   1 maal

Indien daders bekend zijn, kunt u hiervan dan een nadere aanduiding geven (b.v. leeftijd, alléén/in een groep, van binnen/buiten Schiemond?)

Soort vernieling	aantal maal	eventuele informatie over de daders

1:

2:

3:

4:

5:

18. Is er sinds de tijd dat u hier woont wel eens een fiets of bromfiets van u gestolen?

0 ja
0 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 20.

19. Hoe vaak is dit gebeurd en waar bevond zich uw (brom)fiets op het moment van diefstal?

20. Heeft u of een van uw huisgenoten sinds u hier woont wel eens te maken gehad met openbare geweldpleging in deze wijk? Met openbare geweldpleging bedoelen we b.v. lastig vallen, dreiging met geweld, agressie.

0 ja
0 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 22.

21. Wilt u per geval aangeven wat er precies is gebeurd (bijv. vechtpartij, bedreiging, sexueel geweld), waar dit heeft plaatsgevonden, wanneer het heeft plaatsgevonden (overdag/'s avonds/'s nachts) en wat er eventueel bekend is van de dader (jong/middelbaar/oud, alleen/in een groep, van binnen of van buiten Schiemond?)

Soort geweld: plek: tijd: overige informatie:

1.

2.

3.

22. Zijn er plekken in deze wijk waar u zich onveilig voelt? Dit hoeven niet automatisch de plekken te zijn waar ook veel gebeurt. Sommige plekken zien er bedreigend uit, terwijl er in werkelijkheid misschien zelden iets plaatsvindt.

0 ja

0 nee

Indien nee, doorgaan met vraag 25.

23. Wilt u in bijgaand kaartje aangeven op welke plekken u zich vooral onveilig voelt? Wanneer het om afzonderlijke plekken gaat, kunt u dit aangeven met een nummertje. Wanneer het gaat om hele gebieden of routes, b.v. van de bushalte naar uw huis, wilt u dan deze gebieden of routes met potlood inkleuren?
(kaartje van de wijk overhandigen en als onveilig ervaren plekken (laten) aangeven)

24. Wilt u per aangegeven plek aangeven waarom u zich vooral d  ar onveilig voelt en of dit alleen 's avonds geldt of ook overdag?

Onveilig omdat: alleen 's avonds/ook overdag

1.

2.

3.

4.

f. VERBETERINGSVOORSTELLEN

25. Welke maatregelen zouden naar uw mening moeten worden genomen om de kleine criminaliteit in deze wijk te verminderen en de veiligheid te vergroten?
(hier alleen spontane reacties noteren)

26. U heeft zo even al een aantal mogelijke maatregelen genoemd. Graag willen we nogmaals dezelfde vraag stellen, waarbij we nu stuk voor stuk de mogelijk inbreng van de verschillende betrokken partijen willen nalopen. Om u enig idee te geven van mogelijke ingrepen hebben we op bijgaand kaartje een aantal voorstellen opgeschreven. Wilt u aangeven welk van deze maatregelen of eventuele andere maatregelen volgens u vooral genomen zouden moeten worden?
(kaartje met mogelijke maatregelen overhandigen)

Mogelijke maatregelen

- 0 betere inrichting van de woonomgeving
- 0 meer/andere voorzieningen
- 0 organiseren van activiteiten
  - voor kinderen
  - voor de jeugd
  - voor volwassenen
- 0 beter toezicht
- 0 vaker/konsekwenter aanspreken van overlastgevende bewoners
- 0 ander toewijzingsbeleid
- 0 beter onderhoud
- 0 anders, namelijk .....

a. door St. Onze Woning:

b. door het buurtcentrum:

c. door de bewoners zelf:

d. door de basisschool De Boog:

e. door de politie:

f. door de gemeente:

g. door anderen, nl.:

27. Heeft u naast de genoemde suggesties ter verbetering van de veiligheid nog andere suggesties voor verbetering van het wonen in Schiedmond?

g. SLOTVRAGEN

28. Zou u indien mogelijk naar een soortgelijke woning in een andere wijk willen verhuizen?

nee
 ja

Gaarne reden(en) vermelden:

Indien nee, doorgaan met vraag 30.

29. Heeft u op dit moment al concrete verhuisplannen?

nee
 ja

Zo ja, waarheen gaat u verhuizen?

30. Tenslotte willen wij u graag in de gelegenheid stellen onderwerpen die in dit vraaggesprek niet aan de orde zijn geweest en waarover u in verband met het wonen in Schiedmond wel graag iets wilt zeggen, hier alsnog te vermelden.

Wij danken u hartelijk voor uw medewerking!

Verantwoording van de Steekproef

In overleg met Stichting Onze Woning is van elk huishouden de gezinssamenstelling en het land van herkomst genoteerd. Vervolgens zijn deze gegevens verwerkt tot een sociale kaart, bestaande uit een ruimtelijke kaart van alle adressen met per adres gecodeerd aangegeven de etnische herkomst en gezinssamenstelling. Daarmee werd tevens de verdeling van beide kenmerken over de 3 fasen zichtbaar, op blok-, portiek- en galerijniveau. Op basis hiervan zijn in een eerste ronde 48 bewoners geselecteerd voor een gesprek. Deze respondenten zijn als volgt over de fasen verdeeld:

Fase 1 : 17 respondenten
 Fase 2 : 21 respondenten
 Fase 3 : 10 respondenten

Gezien het aantal woningen, opgeleverd per fase, zouden de meeste respondenten uit fase 3 (455 huishoudens) geselecteerd moeten zijn. Deze woningen zijn echter pas vanaf begin 1987 bewoond en daarmee is de woonduur relatief kort. De meeste respondenten zijn nu gekozen uit fase 2 (395 huishoudens). Fase 3 en fase 2 komen wat huishoudenssamenstelling betreft, meer met elkaar overeen dan fase 3 en fase 1 (339 huishoudens).

Bij de uiteindelijke selectie van de respondenten is getracht een zo nauwkeurig mogelijke afspiegeling van het complex Schiedmond te krijgen. De hierbij gehanteerde criteria zijn; woonduur, gezinssamenstelling, etnische herkomst en woningtype.

Met het oog op eventuele uitvallers (weigeringen, niet thuis e.d.) is een dubbele steekproef getrokken. De reserve-respondenten bezitten zo veel mogelijk dezelfde eigenschappen als de respondenten. In totaal hebben 3 respondenten geweigerd en zijn in 4 gevallen reserve kandidaten aangeschreven, omdat de oorspronkelijk aangeschreven bewoners bij herhaling niet thuis bleken te zijn.

Uiteindelijk hebben 45 bewoners de vragen beantwoord, waarvan:

24 Nederlanders
 13 Surinamers
 3 Kaapverdiërs
 1 Engelse respondent
 1 Chinese "
 1 Turkse "
 1 respondent uit Eritrea
 2 echtparen met verschillende nationaliteiten

De verdeling naar gezinssamenstelling is als volgt:

bejaarde alleenstaande : 4
 bejaard echtpaar : 4
 bejaard echtpaar + 1 kind : 1

alleenstaande	: 3
echtpaar	: 3
echtpaar + 1 kind	: 3
echtpaar + 2 kinderen	: 7
echtpaar + 3 of meer kinderen	: 3
man of vrouw + 1 kind	: 2
man of vrouw + 2 kinderen	: 9
man of vrouw + 3 of meer kinderen	: 4

Het OSPA, Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur, is voortgekomen uit een fusie van het voormalige Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek (ISO) en het Centrum voor Architectuuronderzoek. Door deze werkverbanden zijn onder meer de volgende publikaties uitgebracht.

RAPPORTEN EN WERKSTUKKEN VAN HET INSTITUUT VOOR STEDEBOUWKUNDIG ONDERZOEK

Rapporten:

47. JANSEN, G.R.M. & VUREN, T. VAN "De externe vervoersrelaties van de vier grote steden in Nederland: een empirische studie". 1985
48. BOVY, P.H.L. "Evaluatie fietsroutenetwerk Delft voorstudie: routekeuzegegedrag en netwerkgebruik". 1985
49. VUREN, T. VAN "Schattingsmethoden voor een herkomst-bestemmings-tabel". 1985
50. VEEKE, P. "De volgobservatiemethode in het verkeersonderzoek: een methodische studie naar toepassing bij fietsverkeer". 1985
51. KITAMURA, R. & BOVY, P.H.L. "Trip reporting and attrition analysis of the Dutch mobility panel (first two waves)". ('Rapportagefouten en uitvalgedrag bij het nationale mobiteitspanel'). 1985
52. BOVY, P.H.L. & ADEL, D.N. DEN "Routekeuzegegedrag van fietsers; een analyse met de functionele meetmethode". 1986
53. SCHOUW, R.J. & DRAAK, J.DEN "Bevolking en voorzieningen in beweging". 1986
54. HEUVEL, M. VAN DEN & TACKEN, M. "Verplaatsingsgedrag van werkende vrouwen. Een analyse van kenmerken van verplaatsingen". 1986
55. GOMMERS, M.J.P.F., JANSEN, G.R.M. & VUREN, T. VAN "Evaluatie Fietsroutenetwerk Delft Voorstudie: Plantagebrug". 1986
56. GOMMERS, M.J.P.F. & BOVY, P.H.L. "Evaluatie Fietsroutenet Delft Voorstudie: Bereikbaarheid station". 1986
57. HELSLOOT, L. "Windkrachtcentrale in het landschap". Beleving van visueel-ruimtelijke effecten. 1986
58. VEEKE, P.J.A.M. & JANSEN, G.R.M. "Stedelijk vrachtverkeer: routekeuzegegedrag, routeplanning en de invloed van verkeersmaatregelen op het vrachtverkeerspatroon". 1986
59. JANSEN, G.R.M. & ADEL, D.N. DEN. "Routekeuze van automobilisten: een onderzoek naar kwalitatieve keuzefactoren". 1986
60. TACKEN, M. & MULDER, J.C. "Arbeidstijdverkorting en vervoerpieken. Een prognose voor 1990". 1986

Werkstukken:

9. DREWE, P. & HULSBERGEN, E.D. "Segregation in Rotterdam and the aftermath" (Recent developments concerning ethnic groups in the Netherlands). 1986

10. TACKEN, M. "Motieven voor werktijdkeuze, een verkenning" 1986
11. VISSER, J.G.S.N. "Telecommunicatie-infrastructuur en de gevolgen voor de ruimtelijke structuur en verkeer en vervoer". Een verkennende studie naar de consequenties van nieuwe ontwikkelingen in telecommunicatie-infrastructuur. 1986
12. VISSER, J.G.S.N. "Structuurschets voor een breedband-telecommunicatie infrastructuurnetwerk. Afsluiting van de studie telecommunicatie-infrastructuur". 1986

RAPPORTEN VAN HET CENTRUM VOOR ARCHITECTUUR ONDERZOEK:

- VOORDT, D.J.M. VAN DER R.P. VRINS en H.B.R. VAN WEGEN, "De Binckhorst-tunnel: Brug of Barrière", Technische Hogeschool Delft, in opdracht van de Gemeente Den Haag. 1978
- DIJK, C. VAN "Vandalisme in de woonomgeving", Technische Universiteit Delft, 1984
- VOORDT, D.J.M. VAN DER, D. VRIELINK & WEGEN, H.B.R. VAN "Kinderdagverblijven, richtlijnen voor de bouw". 1984
- VOORDT, D.J.M. VAN DER, D. VRIELINK & WEGEN, H.B.R. VAN "Gebouwen voor kinderdagverblijven." Dokumentatie van Plattegrondanalyse. 1984
- VOORDT, D.J.M. VAN DER, D. VRIELINK & WEGEN, H.B.R. VAN "Case Studies kinderdagverblijven". 1984
- HOOGDALEM, H. VAN, D.J.M. VAN DER VOORDT & WEGEN, H.B.R. VAN "Bouwen aan Gezondheidscentra". Funktionele grondslagen voor programma en ontwerp. 1985
- VOORDT, D.J.M. VAN DER "Dagverblijven en gezinsvervangende tehuizen voor geestelijk gehandicapten". Achtergronden, documentatie en analyse. 1986
- STEFFEN, C. "De invloed van stedelijke verdichting op de behoeftensatisfactie". 1986
- STEFFEN, C. & VRIELINK, D. "Veranderbare HAT-woningen". Gebruiksevaluatie verplaatsbare kastenwanden en randbalken in de kapruimte. 1986
- HOOGDALEM, H. VAN, D.J.M. VAN DER VOORDT & WEGEN, H.B.R. VAN "Tussen pen en potlood". Over onderzoek en ontwerp van de gebouwde omgeving. 1986
- VOORDT, D.J.M. VAN DER & WEGEN, H.B.R. VAN "Ruimtelijke structuur en kleine criminaliteit". Interim-checklist voor aandachtspunten bij de beoordeling van (stede)bouwkundige plannen. 1986
- VOORDT, D.J.M. VAN DER, "Slachtofferschap en woonmilieu". Secundaire analyse van een CBS-databestand. 1986

RAPPORTEN EN WERKSTUKKEN VAN HET ONDERZOEKINSTITUUT VOOR STEDEBOUW, PLANOLOGIE EN ARCHITECTUUR

Rapporten:

1. BOVY, P.H.L., L. NIJS & NIJS, H. "Een netwerkgeoriënteerde schattingsmethode voor geluidhinder door stedelijk verkeer: model en toepassing". 1987
2. TACKEN, M.H.H.K. "Het windklimaat voor verblijf in stedelijk gebied; een aanzet tot normering". 1987
3. VEEKE, P.J.A.M. & JANSEN, G.R.M. "Evaluatie Fietsroutenetwerk Delft, eindrapport Plantagebrug". 1987
4. GOMMERS, M.J.P.F. & BOVY, P.H.L. "Evaluatie Fietroutenetwerk Delft, eindrapport - Routekeuzegedrag en Netwerkgebruik". 1987
5. DREWE, P. & HULSBERGEN, E.D. "Marginaliteit in Managua. Multidimensionele analyse van een wijkverbeteringsenquête". 1987
6. VOORDT, D.J.M. VAN DER & VRIELINK, D. "Kosten - kwaliteit Wijk-welzijnsaccommodaties. Een onderzoek naar een rechtvaardiger budgettering in Rotterdam" 1987
7. GRAAFF, P. VAN DER, HESTEREN, B. VAN, MEULEN, H. VAN DER, VOORDT, D.J.M. VAN DER & WEGEN, H.B.R. VAN "Dokumentatie Gezondheidscentra Periode 1980 - 1985". 1987
8. WAERDEN, P.J.H.J. VAN DER & GOMMERS, M.J.P.F. "Routekeuzeveranderingen van fietsers door netwerkwijzigingen". 1987
9. GANTVOORT, J.Th. & GUYT, P. "Funktie "Oosterhof" opnieuw onderzocht". 1987
10. VOORDT, D.J.M. VAN DER & WEGEN, H.B.R. VAN "Toetsing van de interim-checklist sociale veiligheid en gebouwde omgeving. Doel en werkwijze van het veldonderzoek 1987
11. KOPINSKY, M.K., D.J.M. VAN DER VOORDT & WEGEN, H.B.R. VAN "Toetsing van de interim-checklist: deelstudie Transvaal. 1987

Werkstukken:

1. JANSEN, H.F.M. "Verkenning van de beheers- en onderhoudsaspekten van geluidwerende voorzieningen langs wegen". 1987
2. DREWE, P. "The coming economic cycle and the built environment. Conjectures without refutation 1987

I.S.O.-, C.A.- en O.S.P.A.-rapporten c.q. -werkstukken kunnen worden besteld bij het Onderzoeksinstituut voor Stedebouw, Planologie en Architectuur, Berlageweg 1, 2628 CR DELFT, Tel. 015-781088, 781308 of 783928

